

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava

Mari-Liis Koemets

Ajakirjaniku eetilised dilemmad konstrueeritud ajakirjandusliku
juhtumi lahendamisel

Bakalaureusetöö

Juhendaja: prof. Veronika Kalmus

Tartu 2017

SISUKORD

SISSEJUHATUS	5
1. TEOREETILISED LÄHTEKOHAD	7
1.1 Ajakirjandus ja eetika tänapäevases ühiskonnas	7
1.2 Ajakirjanike valikud lähtuvalt moraalifilosoofiast	10
1.2.1 Potteri kast	12
1.3 Ajakirjanike universaalsed väärtused	13
1.4 Ajakirjanike eetilised dilemmad	14
1.5 Ajakirjanike moraalsete valikute kontekst.....	15
1.5.1 Ajakirjanik ja toimetus	16
1.5.2 Ajakirjanik ja kahjude vältimine	17
1.5.3 Ajakirjanik ja informatsiooniallikas	19
1.5.4 Ajakirjanik ja lapsed	21
2. METODOLOOGIA	23
2.1 Uurimisküsimused	23
2.2 Valim	23
2.3 Andmeanalüüsi meetod.....	25
2.4 Andmekogumismeetod	27
2.4.1 Intervjuu stiimulmaterjal	27
2.4.2 Intervjuu küsimused	30

3.	TULEMUSED.....	31
3.1	Esile kerkinud eetilised dilemmad stiimulmaterjali lahendamisel	31
3.1.1	Laste identifitseerimine ja nendega kontakteerumine	31
3.1.2	Algallika privaatsus ja oht fiktsioonile.....	35
3.1.3	Privaatse informatsiooni salvestamine ja kasutamine loo kontekstis.....	37
3.1.4	Lastekodu ja töötajate identifitseerimine.....	41
3.1.5	Lapsevanema sekkumine	42
3.2	Ajakirjanike tugi eetiliste dilemmade lahendamisel	43
3.2.1	Lastekaitse	43
3.2.2	Toimetuse juristid	45
3.2.3	Kaastöötajad	45
3.2.4	Uurija ja psühholoog	46
3.2.5	Taustauuring ja eeltöö	47
3.2.6	Töökogemused	48
3.3	Jõudmine moraalsete otsusteni	50
3.3.1	Tõsiseltvõetava informatsiooni pakkumine.....	50
3.3.2	Juhtumi osapoolte dikteerimine.....	52
3.4	Üldised eetilised printsiibid ajakirjanike töös.....	53
3.4.1	Kajastatavate teemade olulisus ühiskonnas.....	53
3.4.2	Tõe kajastamine.....	54
3.4.3	Kahju vältimine	55

3.4.4	Juhtumi võimalikud tagajärjed	56
4.	JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON	59
4.1	Järeldused.....	59
4.2	Diskussioon.....	65
4.3	Meetodi kriitika.....	67
	KOKKUVÕTE	69
	SUMMARY	71
	KASUTATUD ALLIKAD	73
	LISA 1.	76
	Intervjuuküsimused.....	76
	LISA 2.	78
	Kiri intervjuueeritavatele	78
	LISA 3.	79
	Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks	80

SISSEJUHATUS

Kui küsida, kas ajaleht ja mänguasjavabrik on sarnased ettevõtted, mille jaoks peaksid kehtima ühesugused seadused, selgub, et seda need ei ole (Harro, 1996: 25). Ajakirjandusel on täita mitmeid avalikkust teenindavaid funktsioone, mida lelusid tootval vabrikul ei ole (*ibid*). Üks neist funktsioonidest on avalikkusele tõepärase informatsiooni edastamine (*ibid*).

Ka Eesti ajakirjanduseetika koodeksis (1998) seisab: „*Uudised, arvamused ja oletused olgu selgelt eristatavad. Uudismaterjal põhinegu tõestataval ja tõenditega tagatud faktilisel informatsioonil.*“ Et ülesannet täita, peab ajakirjandus olema vaba võimu vahelesegamistest (Harro, 1996: 25).

Ajakirjandus kui osa massikommunikatsioonist on reguleeritud riiklikul ja professionaalsel tasandil (Harro, 1996: 34). Riiklik tasand kujutab siinkohal reguleerimist erinevate seadustega, milleks Eesti-siseselt on Põhiseadus, Meediateenuste seadus jt. Reguleerimist professionaalsel tasandil on seevastu nimetatud ajakirjanduse eneseregulatsiooniks, mis toetub ajakirjanike ning toimetajate eetikakoodeksitele, ent on samas formaliseeritud näiteks toimetusesiseste kirjutamata kokkulepetega, samuti ombudsmanide, ajakirjanduskriitika ja kutseharidusega (*ibid*).

Hoolimata selgest ning struktureeritud ajakirjanduse regulatsioonist, on Tom Westbrook (1994) öelnud, et sageli taanduvad ajakirjanike lõplikud otsused sellest, milliseid lugusid kirjutada ning seejärel avaldada, nende endi sisetunde, moraalile ja valikutele.

Käesolev bakalaureusetöö on edasiarendus minu samanimelisest seminaritööst (Koemets, 2017), mille kaitsesin 2017. aasta jaanuaris. Töö eesmärk on uurida, milline näeb välja ajakirjanike otsustusprotsess eetiliste dilemmaide lahendamisel, samuti, millisel määral sõltuvad professiooni esindajad ajakirjandust reguleerivatest tasanditest. Lisaks on eesmärk saada ülevaade eetika vajalikkusest ajakirjanike igapäevatöös.

Bakalaureusetöö põhineb konstrueeritud ajakirjanduslikul juhtumil, mille lahendamiseks viisin läbi süvaintervjuud viie Eesti uurivajakirjanikuga – uuriv-ajakirjandusliku telesaate „Pealtnägija“ kaasautori Anna Gavronski, ajakirjandusliku telemagasini „Radar“ toimetaja Jüri Butšakovi, Päevalehe uurivajakirjaniku Tuuli Jõesaare, Postimehe uurivajakirjaniku Anneli Ammase ning Eesti Ekspressi uurivajakirjaniku Sulev Vedleriga. Intervjuu

stiimulmaterjali konstrueerimise ajendiks sai soov pakkuda ajakirjanikele senini tundmatut ajakirjanduslikku juhtumit, mille osas ei ole ühelgi intervjuueeritavatest varasemaid teadmisi. Stiimulmaterjali aluseks võtsin laste ning noortega seotud eetika probleematika, lähtudes selle aktuaalsusest ja keerukusest, muuhulgas ka tõsiasjast, et eelnimetatud valdkond on Euroopa tasemel piisaval määral reguleerimata. Vanusepiir, kust alates muutuvad noored otsustus- ja teovõimeliseks, varieerub praegu kaheteistkümne ning kaheksateistkümne eluaasta vahel. Selline vanuste kõikumine riigiti muudab ühise regulatsiooni vastuvõtmise keeruliseks.

Käesoleva töö eesmärgist lähtuvalt olen püstitanud kolm uurimisküsimust:

1. Millised eetilised dilemmad kerkivad esile konstrueeritud ajakirjandusliku juhtumi lahendamisel?
2. Millele toetuvad ajakirjanikud eetikast tulenevate probleemide lahendamisel?
3. Kuidas jõuavad ajakirjanikud moraalsete otsusteni?

Bakalaureusetöö esimeses ehk teoreetilises osas annan ülevaate ajakirjandusest ja eetikast tänapäevases ühiskonnas, ajakirjanike valikutest moraalifilosoofias, samuti viimaste universaalsetest väärtustest oma ametis. Seejärel annan ülevaate uurimisküsimustest, valimist ning andmekogumismeetodist, samuti andmeanalüüsi meetodist. Järgneb tulemuste peatükk, mille jaotan tähtsamate koodide alusel neljaks suuremaks alapeatükiks. Järelduste ning diskussiooni osas esitan tulemuste kokkuvõtted uurimisküsimuste kaupa. Diskussiooni osana käsitlen ka võimalusi, mida bakalaureusetööle toetudes edasi uurida. Sellele järgneb meetodi kriitika. Töö lisades esitan kirja intervjuueeritavatele, süvaintervjuude kava ning intervjuude transkriptsioonid.

Täna südamest oma juhendajat Veronika Kalmust, kes oli mulle bakalaureusetöö kirjutamisel oma teadmiste ja ideedega suureks abiks. Samuti töö retsensenti ja bakalaureusetöö eelkaitsmise komisjoni konstruktiivse tagasiside eest. Täna ka uurivajakirjanikke Anna Gavronskit, Tuuli Jõesaart, Anneli Ammast, Jüri Butšakovit ja Sulev Vedlerit põhjalike ja huvitavate ekspertintervjuude eest.

1. TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

1.1 Ajakirjandus ja eetika tänapäevases ühiskonnas

21. sajandi ajakirjanduse fundamentaalne väljakutse on jõuda valikuni, milline eetika peaks suunama uudiste produktsiooni. Rääkides eetikast ajakirjanduse kontekstis, defineeris Gene Foreman (2010) selle kui komplekti moraalseid printsiipe, mis ei ole sageli üles kirjutatud, ent mis suunavad inimeste, sh ajakirjanike käitumist ning valikuid. Arutelud eetika üle jäävad sageli kahe vastandliku impulsi vahele: ühest küljest klammerdutakse kõvasti traditsioonide külge, teisest küljest tõrjutakse eemale kõige olulisemad väärtused ajakirjanduses, uskudes pimesi, et kõik on muutunud (McBride ja Rosenstiel, 2013).

Foremani (2010) järgi omavad ajakirjanikud sotsiaalset kohustust muuta kogukond paremaks. Uudisteorganisatsioonide kohustus on siinkohal kindlustada uudiste ausus ning erapooletus, samuti tagada väljasaadetava informatsiooni usaldusväärsus, mida vajavad kaaskodanikud demokraatia kui institutsiooni toimimiseks (*ibid*). Vastutus tuleb võtta ka publiku kaebuste ja küsimuste osas (*ibid*). See tähendab, et ajakirjandusel on ühiskonnas täita sotsiaalselt oluline roll, olles tõeväärse informatsiooni edastajaks rahvale (*ibid*).

Jälgides Denis McQuaili (2003: 63) massimeedia võimu aspekte, milleks on 1) avalikkuse tähelepanu köitmine, 2) veenmine, arvamuste ja uskumuste kujundamine, 3) käitumise mõjutamine, 4) reaalsuse määratluse korrastamine, 5) staatuse ja legitiimsuse kinnistamine ning 6) kiire ja laiaulatuslik informeerimine, näeme, et massimeediat peetakse ühiskonnas üldiselt mõjukaks võimu instrumendiks, millel on mitmesugused mõjutamisvõimalused. Kuna ajakirjandusel on ühel ajal nii sotsiaalne kohustus kogukonna ees (Foreman, 2010) kui ka võimekus massimeedia võimu instrumentide kaudu auditooriumit mõjutada (McQuail, 2003), kinnitab see veelgi ajakirjanduse võimu inimesteni jõudva informatsiooni üle.

Esiteks on meediatööstus laialivalguv, mistõttu on keeruline rakendada samu eetilisi põhimõtteid kogu tööstusele (Keeble, 2001). **Teiseks** kaasnevad meediaväljaannete rohkusega erinevad ajakirjanduslikud rollid, nagu reporter, toimetaja, vabakutseline ajakirjanik jt, mis raskendavad valdkonnas üldiste terminite kasutamist (*ibid*). Veel mõjutavad ajakirjanike tööd kiired tehnoloogilised muutused (*ibid*). **Kolmandaks** on valitsevas ajakirjanduslikus kultuuris üha suurem rõhk tehnilistel oskustel ja töö käigus õppimisel (*ibid*). **Neljandaks** peavad

ajakirjanduslikud väljaanded, tänu tihedale konkurentsile ja vähenevale tiraažile, keskendumata rohkem reklaamimüügile ja kasumlikkuse teenimisele (*ibid*). **Viendaks** piiravad ajakirjanikke mitmed faktorid, nagu omanikud, hirm, seadused, aeg ja ruum. Seda sõltumata tõigast, et eetika peaks kujutama ajakirjanike võimalust valikuvabadusele (*ibid*). **Kuuendaks** aga küsimus, kuivõrd seisab ajakirjanike eetika lahus ümbritsevast kultuurilisest ja poliitilisest kontekstist (*ibid*).

Kelly McBride ja Tom Rosenstiel (2013) leiavad, et digitaalajastu on muutnud seda, kuidas ajakirjandust luuakse ja tarbijateni toimetatakse. Seetõttu tuleb ka eetiliste otsuste tegemist muuta selliselt, et need toetaksid selle ajastu suundasid (*ibid*). Uute eetiliste printsiipide loetelu ühendab kaks kontseptsiooni, mida on digitaalajastul laiendatud (*ibid*). Näiteks on ajakirjanduse läbipaistvus, mis on alati olnud üks osa tõe otsimisest, praeguseks täiesti eraldiseisev printsiip, kuna tegemist on olulise osaga kaasaja ajakirjanduse saavutatud usaldusväärsusest (*ibid*). Täna on ajakirjandus rikastunud ning asjakohasem, kuna selle moodustab arvamuste paljus, sh ka mitmekesisus (*ibid*).

Läheb aastaid, et ajakirjandus jõuaks majandusliku stabiilsuseni ja inimesed mõistaks, millise kuju see võtab (McBride ja Rosenstiel, 2013). Praegu, kui uute tehnoloogiate areng on kiire ja jätkuv, on selge, et ajakirjandus tuleb erinevatest allikatest: mõnest väiksemast ja suuremast organisatsioonist, vahel kodanike initsiatiivist, samuti mõttekodadest ja ettevõtete allikatest (*ibid*). Jane B. Singer (2006) on interneti käsitlenud kui maksimaalset vaba kõne tsooni. Seejuures on postitaja oma valik, kas püüda säilitada võimalik anonüümsus selleks, et vältida raskusi ja kriitikat ning jätta tunnistamata oma vead ja ebatäpsused, või mitte (*ibid*). Viimane ei välista aga autori vastutust oma sõnade eest. Siinkohal on oluline märkida, et Eesti *online* ajakirjandus on asunud viimaste aastate jooksul reorganiseerima kommenteerimise võimalusi. Näiteks võttis Õhtuleht 2016. aasta sügisel kasutusele kommentaariumi, mis tuvastab, kui tegemist on sündsusetu sõnakasutusega, ning ei lase sellisel juhul postitajal kommentaari avaldada. Seega ei ole võimalik käsitleda väidet, et avaldada on võimalik ükskõik mida (Singer, 2006), vähemalt Eesti kontekstis absoluutsena. Singer (2006) lisab, et igal veebiblogijal on võimalus informatsiooni kiirelt inimesteni viia – vahel isegi kiiremini, kui traditsiooniline ajakirjandus seda suudab.

Lee Wilkins ja Clifford G. Christians (2008) räägivad internetiajastule omasest ajakirjandusest kui ebatraditsioonilisest suunast traditsioonilise ajakirjanduse kõrval. Viimane

on siinkohal aeganõudev protsess, mis hõlmab sarnastel põhimõtetel töötavaid praktikuid, kes valivad teemade ja detailide vahel, täidavad väravavahi rolli ning kontrollivad iga loo taga olevaid fakte viisil, mis võimaldaks leida uue uudise (*ibid*). See nõuab reportereid, fotoajakirjanikke jt, kes märkavad, ent samal ajal salvestavad uudisväärtuslikke juhtumeid, et neid hiljem auditooriumiga jagada (*ibid*).

Rääkides traditsioonilise ajakirjanduse eesmärgist jagada avalikkusega uudisväärtuslikku informatsiooni, on aga oluline esmalt määratleda, mida uudisväärtus kui selline endast kujutab. Meediateadlased Johan Galtung ja Marie Holmboe Ruge on oma 1965. aastal läbi viidud uuringu tulemusena pannud aluse uudisväärtustele, millest üht või enam on ajakirjanikud rahvusvahelisest meediast enim oma lugudes järginud (Galtung ja Holmboe Ruge, 1965: 70–71):

- **mõju avalikkusele;**
- **värskus;**
- **konfliktsus;**
- **ebatavalisus;**
- **konkreetsus**, st sündmused, millest on lihtne aru saada, tõmbavad enam tähelepanu kui need, mis on avatud avalikkuse erinevatele tõlgendustele;
- **personaalsus**, st inimestel tekib parem kontakt lugudega, mille keskmes on inimlikkus, eriti, kui tegemist on mõne prominentse isikuga;
- **psüühiline lähedus;**
- **globaalsus**, st lood suurriikidest saavad enam tähelepanu kui väikesed rahvad;
- **prominentsus;**
- **vastavus meedia ootustele**, st kas lugu sobitub ajakirjaniku eelarvamustega;
- **aktuaalsus;**
- **tasakaal**, st uudised võistlevad pideva meediaruumi pärast.

Tehnoloogiate jätkuv areng on viinud ühiskonna aga murdepunkti, mil traditsioonilise ajakirjanduse ja selle reeglite kõrvale on kerkinud ebatraditsiooniline (Wilkins ja Christians, 2008). Praegu meediakanalitesse jõudvad erakordsed (ingl k – *breaking news*) juhtumid tulevad järjest enam juhtumis osalejate, samuti juhuslike pealtnägijate telefonikaamerate, justkui oleks tegemist toimetuse poolt palgatud ajakirjanikega (*ibid*). Selline sisend on andnud kasvupotentsiaali mõistele „kodanikuajakirjandus“, mille all mõistetakse seda, kui

tavakodanikud korjavad informatsiooni uudislugude jaoks sanktsioonideta, millest näiteks uudisteorganisatsioonid oma töös tahes tahtmata sõltuvad (*ibid*). Ent siinkohal on oluline jätta ruumi ka võimalusele, et osa kodanikest ei pruugi olla kursis näiteks ajakirjanduse eetiliste piirangutega, millest tulenevalt rikutakse ka valdkonna piire (*ibid*). Hoolimata sellest, et kodanikest informandid ei arvesta samade reeglitega nagu traditsiooniline ajakirjandus, mõjutavad nad toodetava sisuga seda, kuivõrd usaldusväärseks peab avalikkus traditsioonilist ajakirjandust (*ibid*).

Kuna igaühel on võimalik teha ajakirjandust, on aga veelgi olulisem, et selle produktsioon oleks eetiline, ning et ühiskond suudaks märgata ja identifitseerida, kas see on eetiline või mitte (McBride ja Rosenstiel, 2013). Lisaks julgustab meedia kahesuunaline olemus veebisisu tarbijaid reageerima, muutes informatsiooni tootmise vastastikmõjuliseks ja demokraatlikes ühiskondades kättesaadavaks protsessiks (*ibid*).

Samuti on Ühendriikide ajakirjanduse kontekstile ning ASNE (*American Society of News Editors*) tõdemustele tuginev professor Gene Foreman (2010) tõstatanud tänapäeva ajakirjanike suurenenud empaatiavõime teema, tänu millele on ajakirjanikud järjest enam valmis tehtud vigu tunnistama ning selgitama oma otsuste tagamaid, arvamata arrogantselt, et nende otsused räägivad iseenda eest. Ühe põhjusena kirjeldab Foreman näiteks internetti, mis muudab ajakirjanduse vastutuse oluliseks järgnevatel põhjustel: 1) kodanikest blogijad/kodanikajakirjanikud juhivad tähelepanu ajakirjanike vigadele, 2) veebi interaktiivsus soodustab vestlust ajakirjanike ja publiku vahel (*ibid*).

1.2 Ajakirjanike valikud lähtuvalt moraalifilosoofiast

Foreman (2010: 75–81) on kirjeldanud nelja klassikalist filosoofiat kui töövahendit otsustusprotsessis, mille vahel on ajakirjanikel võimalus valida ning millest tulenevalt on määratud ka valikute eetilisus. On oluline täheldada, et ajakirjanik ei pea oma valikutes olema allutatud ainult ühele lähenemisele, vaid suutma otsustada, millises olukorras valida milline filosoofia ning kuivõrd on võimalik neid kombineeritult rakendada (*ibid*).

1. Reeglipõhine mõtlemine ehk deontoloogia

Reeglipõhise mõtlemise filosoofia on konkreetne – inimesel on kohustus teha õiget asja, kusjuures tuleb eetilisi kohustusi jälgida sõltumata situatsioonist igal ajal. Kuna mõtlemine on

rõhuasetusega indiviidi moraalsel kohustusel, milles ei kehti vabandused, erandid ning muretsemine tagajärgede pärast, on seda käsitletud ka kui kohustustel põhinevat mõtlemist. Filosoofia tugevus seisneb selle lihtsuses. Kui järgitakse reegleid, ollakse eetilised, kui reegleid murtakse, ollakse ebaetilised. Nõrkuseks on seevastu jäikus, kuna inimesed, sh ajakirjanikud, kes seisavad silmitsi eetiliste dilemmaadega, ei suuda sageli valida kahe või rohkema võrdse valiku vahel. Ajakirjanik, kes põhineb oma otsustes deontoloogial, ei tsiteeri kunagi allikaid anonüümselt, kuna viimase identiteet on tõde, mistõttu tunneb ajakirjanik moraalsel kohustusel sellest teatada (Foreman, 2010: 76–77).

2. Tagajärjepõhine mõtlemine ehk teleoloogia

Tagajärjepõhise mõtlemise filosoofia on paindlik, võimaldades otsustajal kaaluda konkureerivate väärtuste vahel sõltuvalt nende tagajärgedest, näiteks, kes valikute tagajärjel kannatab, kes hoopis võidab ning kui suurel määral. Siinkohal on inimesel võimalik kalkuleerida, milline tegutsemine tooks kaasa võimalikult suure kasu erinevatele huvirühmadele. Oluline on aga meeles pidada printsiipi, et arvestada tuleb näiteks vähemuste õigustega. Nagu filosoofia tugevuseks, on ka selle nõrkuseks paindlikkus. Näiteks ei soovi ajakirjanik, kes põhineb oma otsustes teleoloogial, teha ülekohut rohkem, kui see on loo kontekstis õigustatud. See tähendab, et on oluline kontrollida, et eesmärk õigustaks vahendeid, eesmärki on vahel aga keeruline ette ennustada (Foreman, 2010: 77–78).

3. Kuldreegel

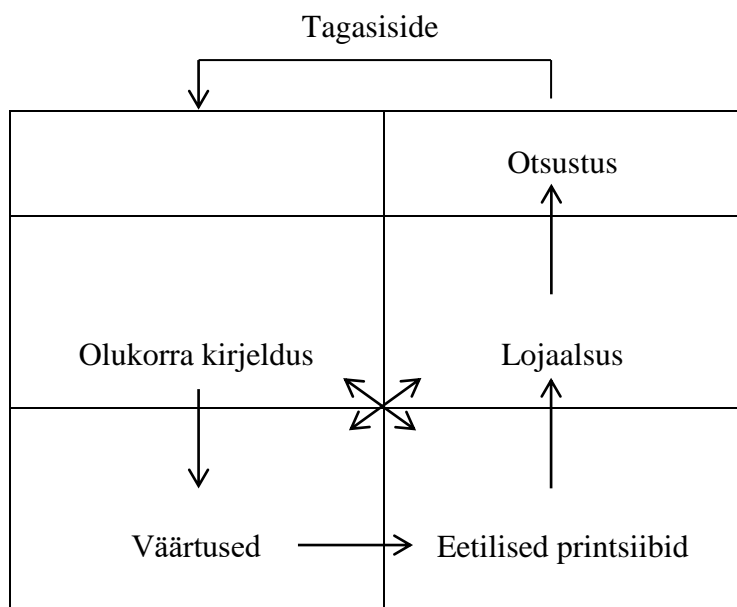
Kuldreegli põhimõte kõlab järgmiselt: tee teisele seda, mida Sa tahad, et ka Sulle tehakse. Inimesel on ideed lihtne mõista, kujutades end ette selle inimese olukorras, kes on mõjutatud tehtavast otsusest – kas see on olukord, mida soovime ka omal nahal tunda? Ajakirjanik, kes järgib kuldreeglit, ei naeruvääristaks näiteks inimesi, kellega tuleb töö kontekstis suhelda, põhjusel, et ei soovita tulevikus sarnase turmtule ohvriks langeda. Samuti ei salvesta ajakirjanik salaja allikaid, kuna see tekitaks viimastes ebamugavust. Filosoofia nõrkuseks on paraku tõik, et olukorras, kus kahel või enamal huvirühmal on mängus omad huvid, ei ole reegel piisav abiline, andmaks infot, kuidas otsustada kahe võimaliku variandi vahel (Foreman, 2010: 78–79).

4. Aristotelese kuldne kesktee

Kuldse kesktee peamine mõte on leida kompromiss. Aristoteles uskus, et vooruslik inimene õpib oma otsustes vältima äärmuslikkust, kasutades sageli kuldse kesktee põhimõtet. Näiteks saavad ajakirjanikud televisioonis valida kellaaega, mil jagada publikuga videomaterjale, mis ei ole mõeldud lastele näitamiseks. Trükiajakirjanikud saavad seevastu valida, kas avaldada pilte värvilise asemel mustvalgena, pigem ajalehe sisekülgedel, mitte avalehel jm. Samas on oluline märkida, et iga situatsioon sellist keskteed ei paku (Foreman, 2010: 79–80).

1.2.1 Potteri kast

Selleks, et analüüsida ajakirjanike moraalseid valikuid, on Ralph Potter loonud nn Potteri kasti (Joonis 1).

Joonis 1. Potteri kast (Smith, 2008: 32)

Lähtuvalt Potteri kastist (*ibid*) läbivad eetilised otsused järgmised neli etappi.

1. Probleemi empiiriline defineerimine, st olukorra mõistmine, informatsiooni kogumine, sidusrühmade olukorra kaalumine jm (*ibid*).
2. Väärtused, mis mõjutavad otsuste tegemist, st ajakirjanike jaoks on sageli olulised professionaalsed väärtused, nagu „meedia ülesanne on jagada tõest informatsiooni“

või „oluline on, et meedia oleks õiglane“. Samas ka personaalsed väärtused, nagu ausus, tõde ja õiglus (*ibid*).

3. Printsiibid, st situatsiooni tuleb vaadata tulenevalt erinevatest eetilistest seisukohtadest ja väärtustest (*ibid*).
4. Lojaalsuse määratlemine, st ajakirjanike töös on sageli mängus mitu lojaalsust, näiteks kas olla lojaalne oma ametipositsioonile, tööandjale, allikatele või iseendale (*ibid*).

1.3 Ajakirjanike universaalsed väärtused

Ajakirjandusprofessori Edmund Lambethi (1986: 23–33) järgi on ajakirjanduseetika põhiväärtused välja kujunenud üldistest eetikaprintsipiidest. Viimane käsitleb ajakirjanike peamiste universaalsete väärtustena tõde (*truth telling*), õiglust (*justice*), vabadust (*freedom*), inimlikkust (*humaneness*) ja vastutust (*stewardship*) (*ibid*).

Tõde tähistab ajakirjaniku tööd selle nimel, et uudised oleksid faktiliselt täpsed, vabad eelarvamustest, st objektiivsed, nendes esinevaid osapooli oleks koheldud õiglaselt ning et uudised sobituksid konteksti (*ibid*). Selleks, et ajakirjanik suudaks hinnata informatsiooni õigsust, on vaja harjumuspäraselt täpsust informatsiooni töötlemisel (*ibid*). Tõe uurimisel on oluline silmas pidada, et see võib päevavalgele tulla läbi erinevate tegevuste, nagu töö dokumentidega, süvaintervjuud, vaatlused jm (*ibid*). Järeleandmised tõe kajastamisel peavad olema uudise kontekstis selgelt põhjendatud (*ibid*).

Õiglus tähistab ajakirjanike igapäevatöös terviklikkust, st loost ei puudu faktid ja osapooled, mis on olulised või tähenduslikud; relevantsust, st loos ei domineeri irrelevantne informatsioon; ausust, st loos ei püüta lugejaid tahtlikult või tahtmatult eksitada; hinnangute puudumist, st loos ei kasutata hinnangulisi, sh emotsionaalseid sõnu (*ibid*).

Vabadus kui **autonoomsus** tähistab väärtusena, et ajakirjanik peaks vältima ebasobivat käitumist nagu ka teisi huvikonflikte (*ibid*). Oma valikutes tuleb jälgida, et viimased ei seaks kahtluse alla ajakirjaniku erapooletust ja/või ausust tema töös, seda näiteks kingituste, poliitilise tegevuse jm näol (*ibid*). Veel ohustavad ajakirjanike autonoomsust riskid, nagu toimetuse ja meediaorganisatsioonide surve või liigne lähedus ja sõltuvus allikatest (*ibid*).

Inimlikkus tähistab ajakirjanike jaoks vajadust takistada kahjude tekkimist seal, kus vähegi võimalik (*ibid*). Samuti, et ajakirjanikud ei tekita ka ise tahtlikult kellelegi kahju (*ibid*).

Vastutus tähistab ajakirjanike pühendumist väljendusvabadusele demokraatlikus ühiskonnas (*ibid*). Samuti, et ajakirjanik arvestab oma töös nii avalikkuse kui ka töökaaslaste huvidega, leides nende vahel nn sobiva tasakaalu (*ibid*).

1.4 Ajakirjanike eetilised dilemmad

Nii Baker (2009) kui Kidder (2003: 18–22) on käsitlenud eetilisi dilemmasid kui õige *versus* õige situatsioone, kus puudub vale või õige lahendus. Lähtuvalt õige *versus* õige situatsioonist toob Kidder välja neli konfliktset paradigmat, mida on nimetanud ka klassikalisteks pingeteks, mis leiavad aset enamikes eetilistes dilemmades (Kidder, 2003: 18–22).

1. Tõde *versus* lojaalsus, mis seab omakorda vastasseisu aususe, truuduse, täpsuse ja lubaduste murdmise.
2. Indiviid *versus* kogukond.
3. Lühiajaline, mis mureseb vahetute vajaduste ja soovide pärast *versus* pikaajaline, mis keskendub tuleviku eesmärkidele ja väljavaadetele.
4. Õiglus *versus* halastus.

Baker (2009: 118–120) räägib eelnimetatud konfliktsetest paradigmatel eelkõige suhtekorraldusvaldkonna põhjal. Seejuures langevad neist mitmed kokku eelmises peatükis kirjeldatud Lambethi (1986) ajakirjanike universaalsete väärtustega. Näiteks dilemma „tõde *versus* lojaalsus“, mille korral tuleb ajakirjanikul ühel ajal mõelda nii tõe kui näiteks autonoomsuse printsiipidele. Seega leian, et dilemmad on sarnased ajakirjandusvaldkonnale, tuues esile olulised väärtused, mille vahel peavad ajakirjanikud oma töös valima.

Ajakirjanikud, kes tegelevad päevast päeva teemadega nagu vägivald ja traumad, peavad sageli vastu võtma kiireid ja tõsiseid otsuseid otse tööpöllul (Kim ja Kelly 2010, Amend, Elyse jt 2012 kaudu). Sisult võivad otsused tähistada ka valikuid kahe või enama õige moraalse kohustuse vahel (*ibid*). Sellised valikud, st eetilised dilemmad, esindavad sageli konflikte individuaalse ajakirjaniku personaalse eetika ja ühiskonna eetiliste väärtuste vahel (Kim ja Kelly, Muller 2010, Amend, Elyse jt 2012 kaudu).

Beam ja Spratt (2009) kirjeldasid Ühendriikides läbi viidud uuringutulemustest lähtuvalt ajakirjanike dilemmat valida professionaalse kohustuse ja eetilise vastutuse vahel. Intervjueeritud ajakirjanike peamiseks probleemküsimuseks sai, mil viisil oleks õige käituda – kas valida loo saamine, olles pealetükkiv, või austada inimeste õigust eraelu puutumatusele ning väarikusele (*ibid*). Samuti kaasneb otsusega surve, mida käsitlesid autorid kui igapäevast osa ajakirjanike rutiinist, nagu tähtajad, allikate tabamine, nõudmised toimetustest jm (*ibid*). Kõik eelnimetatu süvendab ajakirjanike otsustusprotsessi. Samuti on sageli tegemist dilemmaga, kus ajakirjanikel ei ole ajalise surve tõttu võimekust kaaluda kõiki valikuvõimalusi (*ibid*).

Lisaks selgus Beami ja Spratti (2009) kõnealusest uuringust ka dilemma lubatud kahjude osas. Kuigi ajakirjanikud nõustusid, et osalised kahjud on vajalikud, muutusid arvamused erinevaks, kui räägiti kahjudest, mis on lubatud ja mis mitte (*ibid*). Näiteks märkisid mõned intervjueeritavad, et on vastuvõetav intervjueerida ohvrit pärast traumaatilist sündmust, kui ta ise on nõus ajakirjanikuga rääkima (*ibid*). Teised leidsid seevastu, et olukord ei pruugi olla nii must-valge, kuna ohvrid võivad šokiseisundis nõustuda ajakirjanikega rääkima, kuid kahetsevad seda pärast või tunnevad end ära kasutatutena (*ibid*).

Kirjanduses on tuvastatud mitmeid probleeme, mis võivad tekkida, kui halvasti ettevalmistatud ajakirjanikud seisavad silmitsi traumaatiliste sündmuste kajastamisega. Näiteks puudub tundlikkus, kui tegemist on ohvritega (Dufesne, 2004, Maxsons) ja muud tegevused, mis võivad takistada näiteks ohvrite taastumist (Simpson ja Coté, 2006; Sykes jt., 2003); tõsised eetilised rikkumised, nagu pettus, valetamine ja tarbetu pealetükkimine (Maxson, 2000; Muller, 2010, Amend, Elyse jt 2012 kaudu). Ajakirjanike kogenumatusale viitavad ka Beami ja Spratti (2009) uuringutulemused, mille kohaselt olid vastajad saanud vähe või üldse mitte koolitusi sellest, kuidas tulla toime eetiliste dilemmaadega vägivaldsete situatsioonide kajastamisel. Sellist kogenumatust omistati eelkõige noortele ajakirjanikele (*ibid*).

1.5 Ajakirjanike moraalse valikute kontekst

Henry Abromovitch (2007: 450) on võrrelnud ajakirjanike eetilist teadlikkust lihastega. Mõlemad vajavad pidevat rakendust, et hoida vastavat kuju ning vormi, kuna vastasel juhul

võivad need osutada töökõlbmatuks reaalses kriisiolukorras, avaldades inimestele negatiivset mõju.

Keskendudes eetikakoodeksitele, leiab Abromovitch (2007: 454–455), et need kirjeldavad reaalsuses vaid ideaalset käitumismustrit, mis ei kata sageli „halli“ ala selgelt keelatu ja absoluutselt lubatu vahel. Sellest tingituna ei ole koodeksist leitav ka täielik muster juhtumite lahendamiseks, mis on sageli üheks ebaeetilise käitumise põhjuseks (*ibid*). Seega ei ole eetikaraamatud mõeldud juhtumilahendite pakkumiseks, vaid eetilise teadlikkuse stimuleerimiseks (*ibid*).

Mitmed kvalitatiivsed uuringud ajakirjanike eetiliste valikute põhjendustest on püüdnud identifitseerida nende valikute mõjusid (Foreman, 2010). Ühest küljest on uuringud kaasanud erinevaid välismõjusid, nagu seadused, organisatsioonide poliitika, mitteformaalsed töörühmad, uudisruumi keskkond, võistlused, professionaalsed väärtused, sh eetikakoodeks, uudiste teemad ja otsingud, reklaamijad ning publik (*ibid*). Teise välise mõjutajana on käsitletud ajakirjanike motivatsiooni (*ibid*). Kuigi eespool nimetatud välised mõjutajad on olulised, suunab sisemine motivatsioon enam ajakirjanike käitumist ning valikuid (*ibid*).

Westbrook (1994) on öelnud, et kuigi ajakirjanikele kehtib ühine eetikakoodeks ning toimetused lähtuvad oma töös konkreetsetest tavadest ja normidest, taanduvad lõplikud otsused nii lugude kirjutamisel kui ka avaldamisel sageli ajakirjanike endi valikutele. Küsimusi, millele mõelda, on ajakirjanikel mitmeid, alustades allikatega suhestumisest ning tsiteerimisest kuni loo struktuuri valimiseni jm (*ibid*). Seega võib ajakirjanik olla teadlik eetilistest regulatsioonidest ning toimetusesisestest kokkulepetest, kuid tänases võrguühiskonnas taandub avalikkuse usaldus paratamatult suures osas ajakirjanike personaalsetele valikutele meediasüsteemis (*ibid*).

1.5.1 Ajakirjanik ja toimetus

Ajakirjanduse roll on olla ühiskonnas vastutav selle eest, et inimesteni jõuaks enamik uudisväärtuslikest juhtumitest (Bivins, 2004). Seejuures on ajakirjanike ülesanne olla õiglane ja tasakaalustatud ning lähtuda oma töös objektiivsuse printsiibist (*ibid*).

Ometi on meediast saanud äri: ajalehtede omanikeks on organisatsioonid, mille partneriteks ning mõnel juhul ka organisatsiooni osadeks on erinevad suhtekorraldus- ning

turundusettevõtted (Foreman, 2010). Samuti alistab meelelahutusfunktsioon järjest sagedamini uudise klassikalise, informeeriva funktsiooni (*ibid*). Sarnane olukord on mõneti valitsev ka Eesti meediasüsteemis, kus informatsioonikanalid on jagunenud peamiselt kahe suurema meediakontserni vahel. Erinevus seisneb selles, et antud kontsernidesse ei kuulu reklaamiga tegelevad ettevõtted, vaid hulk erinevaid meediaettevõtteid.

Seejuures tõuseb esile ajakirjanike sõltumatusega seonduv dilemma: kuivõrd suur on tõenäosus ning võimalus, et juhid asuvad enda kõrget positsiooni kuritarvitama ning uudiste tootmist suunama. Nimetatud dilemma on tõstatanud ka Foreman (2010), kes tuginedes Ühendriikide ajakirjandusele, on kirjutanud, et halvim, mis uudiste ning äri omavahelises suhtes saab olla, on see, kui organisatsioonide juhid ning väljaandjad kasutavad ära oma autoriteeti ning manipuleerivad meediakanalites pakutava sisuga.

Sõltumatust püüab siinkohal tagada ka ajakirjanduseetika koodeks (1998), mille kohaselt ei tohi ajakirjanik olla kajastatava asutuse või institutsiooni teenistuses, samuti, et „*Ajakirjandus teenib avalikkuse õigust saada tõest, ausat ja igakülgselt teavet ühiskonnas toimuva kohta. Ajakirjanduse üks peamine kohustus on ühiskonnas kriitiliselt jälgida poliitilise ja majandusliku võimu teostamist.*“

Thomas Bivins (2004) on tõstatanud aga veel ühe ajakirjanduse ning seda juhtiva toimetuse vahelise dilemma. Nimelt toob järjest laienev meedia konkurentsikeskkond kaasa toimetuse soovi maksimeerida meediaettevõtte kasumit võimalikult lühikese ajaga (*ibid*). Juhid omavad sageli nägemust, milline võiks olla organisatsiooni töö selleks, et jõuda püstitatud eesmärgini (*ibid*). See paneb aga omakorda surve ajakirjanikele, kelle töö on näiteks eetikakoodeksist lähtuvalt tagada objektiivne ning kontrollitud informatsioon, mis teenib avalikkuse huve (*ibid*). Siit tõstatuvad järgmised eetilised küsimused: millele ja/või kellele peaksid jääma lojaalseks ajakirjanikud ning kas tähtaegade surve võib avaldada mõju eetilistele valikutele.

1.5.2 Ajakirjanik ja kahjude vältimine

Rääkides ajakirjanikest ning sõnavabadusest, tõstatub minu jaoks ühe esimese asjana dilemma kahjude tekitamisest. Bivinsi (2004) kohaselt võib nn moraalse kahju tekitamine inimestele olla samaaegselt vajalik nii uudiste kogumisel kui ka levitamisel. Sarnaselt teistele ametikohtadele ei saa ka ajakirjanikud alati vastutada kannatuste eest, mis on tekkinud näiteks

erinevates kommunikatsiooniaktides (*ibid*). Kuid kas nii on ajakirjanikud igal juhul kahju tekitamisel süüst vabad?

Selleks, et vähendada allikatele tekitatavat kahju, on ajakirjanikul võimalik järgida teatud käitumismustreid. Seda on väitnud SPJ (*Society of Professionals Journalists*) eetikakomitee esimees ning ajalehe kolumnist Fred Brown (2006), kelle sõnul peab eetiline ajakirjanik valima sellise tee, mis võimaldab tekitada võimalikult vähe kahju. Sealjuures tuleb meeles pidada, et paljude inimeste jaoks on ajakirjandusega suhtlemine esma- või ühekordne kogemus, mistõttu sõltuvad intervjuueeritud inimesed sageli pikalt sellest, mis on ajakirjandus nende kohta kirjutanud (*ibid*). Seda erinevalt ajakirjanikust, kes on tõenäoliselt juba uute lugudega edasi läinud (*ibid*).

Brown (2006) on kirja pannud kaheksa olulist ideed, millest võiksid ajakirjanikud oma töös lähtuda.

1. Näita kaastunnet nende suhtes, kes võivad olla uudise sisust mõjutatud, olles eriliselt tundlik, kui tegemist on laste, kogenematute allikate või teemadega.
2. Ole tundlik, otsides või kasutades intervjuu ja/või fotomaterjale nendest, kes on leinas või saanud kannatada tragöödiates.
3. Tunnista, et info kogumine ja avalikustamine võivad kahjustada inimeste privaatsust.
4. Tunnista, et eraisikutel on suurem õigus kontrollida enda kohta käivat teavet, kui on seda õigus teha riigiametnikel ja teistel, kes töötavad võimu, mõju või tähelepanu eesmärgil. Ainult ülekaalukas avalik vajadus võib õigustada kellegi privaatsuse rikkumist.
5. Jää hea maitse piiridesse.
6. Ole ettevaatlik, identifitseerides alaealistest kahtlustatavaid ja seksuaalkuriteo ohvreid.
7. Ole mõistlik, nimetades kuriteos kahtlustatavaid enne ametlikke taotlusi ja lahendeid.
8. Austa avalikkuse õigust olla informeeritud.

Samuti kattuvad Browni (2006) põhimõtted ajakirjanike tööeetikast mitmete eelnevates peatükkides käsitletud võimalike dilemmaadega professiooni esindajate töös.

Lisaks on 20. sajandi üks eetikateoreetikuid Bernard Gert reastanud kümme käsku, mis laiendavad ajakirjanike kuldreeglit, et keegi ei tohi põhjustada teistele asjatuid kannatusi

(Harro, 1996: 67). Need on: 1) Ära tapa; 2) Ära põhjusta valu; 3) Ära vigasta; 4) Ära riku meeldivat; 5) Ära võta ära vabadust; 6) Ära valeta ega peta; 7) Ära tüssa; 8) Pea oma lubadusi; 9) Järgi seadust; 10) Täida oma rollikohustust (*ibid*).

1.5.3 Ajakirjanik ja informatsiooniallikas

Ajakirjanike peamiseks töövahendiks on informatsiooniallikad, kes muudavad professiooni esindajad neist sageli sõltuvaks (Harro, 1996). Seetõttu tekitab allikatega kokkupuutumine, suhtlemine ja nende kasutamine ajakirjanduses, kus palju informatsiooni tuleb vihjete ja viidete kaudu, mitmeid olulisi otsustuskohti (*ibid*).

Inimesed, kes soovivad ajakirjanikele midagi rääkida, võib üldjoontes jaotada järgmiselt (*ibid*):

- a) inimesed, kes tahavad avalikkuse tähelepanu oma isikule;
- b) inimesed, kes tahavad informatsiooni müüa;
- c) inimesed, kes tahavad uudist või neile teadaolevat fakti ajakirjanikule teatada, sest see tõstab nende enesetunnet, või inimesed, kes tahavad oma arvamust avaldada;
- d) inimesed, kes on huvitatud, et antud informatsioon jõuaks massilevisse.

Kuna informatsiooniallikate loetelus domineerivad inimesed, kelle eesmärk on ajakirjandust, sh erinevaid meediakanaleid kasutada kasu teenimise eesmärgil, on ajakirjanike ülesandeks säilitada objektiivsus ning kaine mõistus ja kasutada oma analüüsivõimet, et mitte sattuda allikatest sõltuvusse (*ibid*). Siinkohal viitavad ajakirjaniku sõltumatusele allikast näiteks ajakirjanduseetika koodeksi (1998) lõige 2.1 „*Ajakirjanik ei võta vastu ametikohti, soodustusi, tasu ega kingitusi, mis tekitavad seoses tema ajakirjanikutööga huvide konflikti ja võivad vähendada tema usaldusväarsust.*“ ning ajakirjaniku ja informatsiooniallika suhtele lõige 3.5 „*Toimetuse kontrollib, eelkõige kriitilise materjali korral, informatsiooni tõesust ja allikate usaldusväarsust. Ka juhul, kui avaldatava materjali autoriks ei ole toimetuse töötaja, kontrollib toimetuse oluliste faktide tõesust.*“

Informatsiooniallikad jagunevad lisaks eesmärkidele ka kogenematuteks ning kogenuteks (Harro, 1996).

Kogenematud allikad võivad olla intervjuerimisega mitte harjunud või väheharitud inimesed, samuti lapsed ning noorukid (*ibid*). Nendega suhtlemisel peavad ajakirjanikud lähtuma printsiibist, mille kohaselt peab informatsiooniallikas teadma, et teda kuulab ajakirjanik ja et kõik, mis ta räägib, kuulub avaldamisele (*ibid*). Seejuures peab ajakirjanik allikat informeerima ka sellest, et tal tuleb näiteks anonüümsuse säilitamiseks juba intervjuu alguses sellest märku anda (*ibid*).

Enamus intervjuudest on üles ehitatud *on-the-record* olukorrale ning usaldusele, mis tähendab, et kõike, mis allikas ajakirjanikule räägib, võib kasutada uudisloo koostamiseks (Keeble, 2001). Sageli näitab *on-the-record*, et allikas usaldab ajakirjanikku ning on kindel, et lugu kirjutatakse õiglaselt ning täpselt (*ibid*).

Sellele vastandub *off-the-record* olukord ehk mitte avaldamisele kuuluva informatsiooni dilemma, kus ajakirjanik saab küll olulist informatsiooni, ent allikas palub, et ta seda ei kasutaks (Keeble, 2001). Olenevalt olukorrast on ajakirjanikel võimalus kasutada tsitaate ka *off-the-record* intervjuudest, ent nende omistamine autorile on ebamäärane selleks, et varjata intervjuueritavate identiteeti, näiteks erakordselt tundlike teemade puhul (*ibid*).

Ometi peavad ajakirjanduseetika koodeksi kohaselt faktid erinema subjektiivsetest arvamustest ning kommentaaridest, samuti olema tõendatavad allikaviidetega (Eesti ajakirjanduseetika koodeks, 1998). Seega kerkib üles dilemma, kas ja kuivõrd lojaalseks peaksid ajakirjanikud allikale jääma, jättes viimase konfidentsiaalseks olukordades, mil faktid on olulise kaaluga ning loo seisukohalt äärmiselt olulised. Kuivõrd kaalub avalikkuse huvi üles ajakirjanike sõlmitud kokkulepped *off-the-record* informatsioonist, on oluline otsustuskoht, mis viib tagasi Bakeri (1997) paradigmani õige *versus* õige situatsioonist, mil ajakirjanik peab valima tõe ja lojaalsuse vahel.

Kogenud allikate puhul tuleb seevastu mängu ajakirjanike professionaalsus, kuna peamiseks küsimuseks on, kas ja kuivõrd saab ajakirjanik aru, kui keegi teda oma hääletoruna kasutab (Harro, 1996). Seoses pressisekretäride ja teabekorraldajate järjest suurema professionaliseerumisega on muutunud keerulisemaks ka ajakirjanike sõltumatuse säilitamine (*ibid*).

1.5.4 Ajakirjanik ja lapsed

Käsitledes ajakirjanike võimalikke intervjuueeritavaid, on üheks keerulisemaks sihtrühmaks lapsed ja noorukid kui vähem kogenud või kogenematud allikad. Regulatsioonides on neid võrreldes kõigi teistega käsitletud ehk kõige rangemalt, seades ette kindlad piirid, millest on ebaeetiline üle astuda. Ka Harro (1996) mainib, et eraldi küsitavusi tekitab ajakirjanike suhtlemine laste ja noorukitega, keda võib küsimustega juhtida intervjuueerijale meelepärasest suunas. See on tõenäoliselt ka põhjuseks, miks ajakirjanduseetika koodeks ütleb: „*Lapsi tuleb üldjuhul intervjuuerida või temast ülesvõtteid teha lapsevanema või lapse eest vastutava isiku juuresolekul või nõusolekul. Sellest reeglist võib teha erandeid, kui intervjuu kaitseb laste huve või kui ta on niigi avalikkuse huvi all.*“ (Eesti ajakirjanduseetika koodeks, 1998).

See oli ka põhjuseks, miks esitas Briti Pressikaebuste Komisjon (BPK) 1997. aastal laste haavatavast positsioonist koolimajas lähtuvalt karmid juhised laste õiguste kaitsmiseks. BPK pakkus välja lahenduse, mis lähtus põhimõtetest, et lood, mis puudutavad avaliku elu tegelaste seas esile kerkivaid probleeme ning kaasavad sh lapsi, võiksid olla esitatud ilma täpsustavate detailideta, näiteks mitte välja tuua inimeste nimesid, mis aitavad kaasa lapse identifitseerimisele (*ibid*). Kui ajakirjaniku ja eelkõige publiku huviorbiidis on lapse vanemad, tuleb arvesse võtta lapse haavatavat positsiooni ja teda identifitseerida vaid erandlikel asjaoludel (Keeble, 2001).

Eesti justiits- ja siseministeeriumi esindajad on andnud 2016. aastal välja raamatu „Lapse küsitlemise käsiraamat“, mis sisaldab põhjalikku informatsiooni sellest, millised on alaealiste intervjuueerimise põhimõtted, mida võiksid ajakirjanikud oma töös järgida.

Näiteks on kirjeldatud laste mõjutatavuse põhjuseid Ceci ja Brucki (1995, Liivamägi-Hitrov ja Kask 2016 kaudu) järgi, kes leiavad, et lapsed võivad olla intervjuueeritavatena mõjutatavamad seetõttu, et nad ammutavad sündmustest paratamatult vähem informatsiooni kui täiskasvanud. Teine põhjus võib olla see, et lastel võib informatsioon küll olemas olla, kuid töömälu piiratuse tõttu on informatsiooni kodeerimine vähem täielik kui täiskasvanutel (*ibid*). Sellised piirangud võivad tähendada, et lastel on mälus rohkem lünki, mida saab täita suunava küsitlemise tulemusel saadud informatsiooniga (*ibid*). Seega on Eesti sotsiaaltöötajatele jt spetsialistidele, muuhulgas ka ajakirjanikele loodud põhjalik laste

psühholoogial põhinev käsiraamat, mis on tulevikus suure tõenäosusega abiks nii mõnegi eetikast tekkiva probleemi lahendamisel.

2. METODOLOOGIA

2.1 Uurimisküsimused

Bakalaureusetöö teemaks on konstrueeritud ajakirjandusliku juhtumi lahendamisel kerkinud eetilised dilemmad ning nende lahendamine lähtuvalt ajakirjaniku kogemustest ja moraalsetest tõekspidamistest. Lisaks soovin teada saada, milliste argumentidega põhjendavad ajakirjanikud langetatud moraalseid otsuseid ning kas ja millistel kaalutlustel on professiooni esindajad valmis eetilistest ettekirjutistest mööda vaatama. Töö on vajalik, et mõista ajakirjanike otsustusprotsessi teemade uurimisel ning kajastamisel ja saada ülevaade eetika arvatavast vajalikkusest ajakirjanike igapäevatöös.

Eesmärgist lähtuvalt püstitasin kolm peamist uurimisküsimust, millele soovin oma töös vastuse leida.

- 1. Millised eetilised dilemmad kerkivad esile konstrueeritud ajakirjandusliku juhtumi lahendamisel?**
- 2. Millele toetuvad ajakirjanikud eetikast tulenevate probleemide lahendamisel?**
- 3. Kuidas jõuavad ajakirjanikud moraalsete otsusteni?**
 - a. Milliste argumentidega põhjendavad ajakirjanikud oma valikuid?
 - b. Millistel kaalutlustel on ajakirjanikud valmis mööda vaatama eetilistest ettekirjutistest?

2.2 Valim

Bakalaureusetöö andmekogumismeetodiks on ekspertintervjuu, mis on poolstruktureeritud intervjuu vorm. Erinevalt biograafilistest intervjuudest ei pakud intervjuueeritavad siin uurijale huvi mitte niivõrd inimesena, kuivõrd ekspertidena teatud valdkonnas. Siinkohal aitab intervjuu skeem kogu intervjuu kulgu suunata, välistades ebaproduktiivseid teemasid (Meuser ja Nagel 2002, Laherand 2008 kaudu).

Meetodi peamine probleem on õige eksperdi leidmine, kuna vastasel juhul võib intervjuueeritav vestluse blokeerida või lülitada end eksperdi rollist eraisiku rolli, mistõttu ei saa intervjuueerija mitte loodetud ekspertteadmisi, vaid infot intervjuueeritava isiku kohta. Samuti tuleb vältida intervjuu muutumist loenguks, mille käigus ei lähe ekspert kaasa mitte

intervjueerija küsimuste-vastuste mänguga, kuivõrd keskendub oma teadmistele ning võib soovitud teemast kõrvale kalduda (Laherand, 2008).

Bakalaureusetöö jaoks sobivate intervjueritavate leidmiseks kasutasin mittetõenäosuslikku sihipärast valimit, mis tähendab, et valisin uuritavad eesmärgiga valida sõltuvalt uurimiseesmärgist välja tüüpilised ja/või ideaalsed küsitletavad (Rämmer, 2014). Kuna bakalaureusetöö näeb ette konstrueeritud intervjuu stiimulmaterjali lahendamist, lähtusin valimi koostamisel järgmistest kriteeriumitest:

- tegemist on uurivajakirjanikuga;
- ajakirjanik töötab toimetuse koosseisus, sh on esindatud nii trüki- kui ka teleajakirjandus;
- eelnev kogemus sotsiaalteemade uurimisel;
- intervjueritavate heterogeensus, st erinev sugu, vanus, haridus, tööstaaž, tööandja.

Nende kriteeriumite alusel sai ammendatud peaaegu kogu vastav ajakirjanike kogum Eestis.

Tabel 1. Valimi moodustanud ajakirjanike profiil (n=5).

Nimi	Vanus	Haridus	Tööstaaž	Praegune töökoht	Seotus sotsiaalteemadega
Anna Gavronski	28	Londoni Ülikooli Royal Holloway kolledži bakalaureus meedias ja University College London Slaavi ja Ida-Euroopa instituudi magister politoloogias	4 aastat	Eesti Rahvusringhääling „Pealtnägija“	Telelood, nagu „Pealtnägija“: patsientide väljatõstmine on ootamatult sage jt.
Tuuli Jõesaar	30	Tartu Ülikooli bakalaureus Skandinaavia keelte ja kultuuride alal	11 aastat	Eesti Päevaleht	Bonnieri preemia MMSi skandaali artiklite sarja eest.
Anneli Ammas	55	Tartu Ülikooli ajakirjanduse eriala	32 aastat	Postimees	Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsiooni tunnustus sotsiaalteemade kajastamise eest.
Jüri Butšakov	31	Tallinna Ülikooli bakalaureus	7 aastat	Kanal 2 „Radar“	Telelood, nagu „Radari“ neli

		reklaamis ja imagoloogias			ööpäeva Vaos jt.
Sulev Vedler	47	Tartu Ülikooli majanduse eriala	24 aastat	Eesti Ekspress	Artiklid, nagu „Silmad pärani kinni“, „Avatud kondoomipaki juhtum“ jt.

Kõigi viie intervjuueeritavaga võtsin ühendust meili teel. Ajakirjanike kontaktid leidsin nende toimetuste kodulehekülgedelt. Pöördumises intervjuueeritavate poole tutvustasin ennast, töö teemat ning selle eesmärgi. Samuti lisasin juurde intervjuu eeldatava pikkuse ja soovi pakkuda juhtumi lahendamise ajakirjanikele intellektuaalset naudingut (Lisa 2).

2.3 Andmeanalüüsi meetod

Bakalaureusetöö andmeanalüüsi meetodiks on kvalitatiivne sisuanalüüs (Hsiehi ja Shannon, 2005). Kvalitatiivsele sisuanalüüsile omase teksti kodeerimise käigus koondatakse sarnase tähendusega tekstiosad vastavate kategooriate alla (Laherand, 2008). Bakalaureusetöös kasutasin juhtumiülest ehk horisontaalset kvalitatiivset sisuanalüüsi tehnikat, mille korral vaadeldakse samal ajal mitut analüüsitavat juhtumi, näiteks kogutakse erinevatest intervjuudest kokku kõik konkreetse teema kohta käivad tekstiosad ja võrreldakse selle teema käsitlemist kõigi kogutud intervjuude lõikes (Kalmus, Linno ja Masso, 2015).

Kuna bakalaureusetöö näeb ette ajakirjanike erinevate otsustusprotsesside uurimist stiimulmaterjali lahendamisel, aitab horisontaalne sisuanalüüsi meetod kaasa seoste leidmisele erineva tööpraktikaga ajakirjanike vastustest. Sisuanalüüsi teostamiseks kasutatav avatud kodeerimine on induktiivne teksti lõikamine, mille eesmärk on süveneda teksti autori mõttemaailma ja seda mõista (Kalmus, Linno ja Masso, 2015).

Kui oma seminaritöös kasutasin kodeerimiseks Microsoft Wordi poolt pakutavaid võimalusi tähistada tekstiosasid markeritega ning lisada kommentaare, siis kolme lisandunud intervjuu kodeerimiseks kasutasin programmi MAXQDA 12. Lõin lähtuvalt ajakirjanike väljatoodud vastustest esitatud küsimustele erinevaid koode, nagu „eetiline dilemma“, „toimetuse eripära“, „kasutatav allikas“ jt. Järgmises etapis asusin väiksemaid koode koondama suurematesse kategooriatesse, nagu „esile kerkinud eetilised dilemmad“, „tugi eetiliste dilemmade lahendamisel“ jt, mis olid eelkõige tuletatud minu poolt esitatud suurtest uurimisküsimustest.

Esimene suurem analüüsikategooria on **esile kerkinud eetilised dilemmad stiimulmaterjali lahendamisel**. See koondab enda alla viis väiksemat kategooriat: „laste identifitseerimine ja nendega kontakteerumine“, „algallika privaatsus ja oht fiktsioonile“, „privaatse informatsiooni salvestamine ja kasutamine loo kontekstis“, „lastekodu ja töötajate identifitseerimine“, „lapsevanema sekkumine“. Alamkategooriad tulenevad erinevatest ajakirjanike tõstatatud eetilistest dilemmaadest, mis konstrueeritud stiimulmaterjali lahendades intervjuueeritavatele silma hakkasid. Samuti käivad selle kategooria alla argumendid, millega ajakirjanikud põhjendasid oma võimalikke eetilisi otsuseid. Vastava punkti alla lisanduvad töös võrdlevad momendid eetilistest dilemmaadest, mille põhjal konstrueerisin intervjuude stiimulmaterjali ehk näidisjuhtumi, mida ajakirjanikel intervjuu ajal lahendada palusin.

Teiseks analüüsikategooriaks on **ajakirjanike tugi eetiliste dilemmaade kajastamisel**. Selle olulisteks alamkategooriateks on „lastekaitse“, „toimetuse juristid“, „uurija ja psühholoog“, „taustauuring ja eeltöö“ ning „varajasemad kogemused“. Need kategooriad selgitavad eelkõige, millele ja kellele toetusid ajakirjanikud stiimulmaterjali lahendamisel ning kas ning millistest organisatsioonidest võib ajakirjanike arvates juhtumi lahendamisel reaalselt kasutegurit näha.

Kolmandaks suuremaks analüüsikategooriaks on **moraalsete otsusteni jõudmine**, mis hõlmab endas eelkõige ajakirjanike mõttekäike sellest, millisel juhul oleksid nad valmis avaldama ka sellist informatsiooni, mis ei pruugi olla eetilises mõttes alati sajabrotsendiliselt õige ning õiglane. Sinna kuuluvad järgmised alakategooriad: „tõsiseltvõetava informatsiooni pakkumine“ ja „juhtumi osapoolte dikteerimine“.

Neljanda analüüsikategooriana käsitlen **eetikat ajakirjanike igapäevaelus**, mis koondab enda alla intervjuueeritavate mõtted eilisest valikutest ja milliseid eetilisi põhimõtteid igapäevatöös enim jälgitakse. Alamkategooriad moodustasid selle teema puhul ajakirjanike endi välja toodud põhimõtted, mis said illustreeritud näidetega eelnevast töökogemusest. Alamkategooriateks on: „kajastatavate teemade olulisus ühiskonnas“, „tõe kajastamine“, „kahju vältimine“.

Viimaseks analüüsikategooriaks on **juhtumi võimalikud tagajärjed**, mis moodustuvad ajakirjanike hüpoteetilisest oletusest, mis võiks juhtumi puhul valesti minna ning millised

võiksid olla ideaallahendused nii laste kui juhtumise kannatajate kui ka ajakirjanike ehk juhtumite uurijate jaoks.

2.4 Andmekogumismeetod

2.4.1 Intervjuu stiimulmaterjal

Bakalaureusetöö väiksem, kuid olulise kaaluga eesmärk oli luua nii-öelda tundmatu intervjuu stiimulmaterjal, mis on igale uurimuses osalevale ajakirjanikule täiesti uus ja Eesti meediamaastikul lahendamata. Varem on sarnase juhtumite põhise tehnikaga uurinud suure töökogemusega ajakirjanike professionaalseid väärtushinnanguid Kaidi Kasenõmm (2011), kes toetus oma bakalaureusetöös Lambethi (1986) viiele universaalsele väärtusele.

Kuigi kaalusin varianti tuua juhtum üle välismeediast, pidasin otstarbekamaks see ise konstrueerida. Esiteks oleks välismeedia juhtum võinud olla tuttav vaid mõnele ajakirjanikule, mistõttu ei oleks intervjuueeritavad olnud juhtumite lahendamise staadiumis võrdsel positsioonil: näiteks teavad kaks, kuidas juhtum laheneda, samal ajal kui kolmel intervjuueeritaval selle kohta teadmised puuduvad. Teiseks sain oma stiimulmaterjali konstrueerimisel tugineda Eesti Vabariigi seadustele, mis reguleerivad riigi tööd. Kuna seadused on riigiti erinevad, tagasin, et juhtum on Eesti tingimustes võimalik ja sobiv. Stiimulmaterjali konstrueerimisel lähtusin ka Eesti ajakirjanduseetika koodeksist, mille järgi on reguleeritud vaid kõnealuse riigi ajakirjandus.

Bakalaureusetöök konstrueeritud intervjuu stiimulmaterjal kõlab järgmiselt.

„Ajakirjanik saab oma healt sõbralt vihje, et kolm 13-aastast Tartu lastekodu last nälgutavad ennast ning kavatsevad õige pea lastekodust põgeneda. Informatsiooni sai vihje andnud sõber oma lapselt, kelle sõbranna oli talle vahetunnis rääkinud, kuidas tema tuttav lastekodulaps kinnises blogis sõpradele nälgutamise ning põgenemisplaanidest kirjutavad. Nälgutamine olevat laste sõnul streik lastekodutöötajate vastu, kes ei kohtle lapsi võrdväärselt, naeruvääristades teiste ees neid, kes on suurema kehakaaluga.

Vihje andnud lapsevanem püüdis lastekodust olukorda uurida, kuid töötajad kinnitasid, et sellist olukorda nende majas kindlasti ei ole ja tegemist on rumala

kuulujutuga. Samas kirjutavad lapsed blogis põgenemisplaanist, õhutades ka teisi lapsi endaga kampa lööma, et õiglus majja tuua ja sarnaste probleemidega laste õiguste eest seista.“

Stimulmaterjali konstrueerimisel põhinesin järgmistel eetilistel dilemmadel ja probleemidel, mis toetudes teooriale ja seadusandlusele võivad juhtumi lahendamist komplitseerida, samuti näitavad teema olulisust ühiskonnas.

Olgu siinkohal mainitud, et laps on käesoleva bakalaureusetöö kontekstis defineeritud kui alaealine, kes on noorem kui 18 eluaastat (Eesti Vabariigi lastekaitse seadus, 1992).

- **Lapsed ning eriti lastekodulapsed on sotsiaalselt haavatav rühm**, sh „*Lapsi tuleb üldjuhul intervjuuerida või temast ülesvõtteid teha lapsevanema või lapse eest vastutava isiku juuresolekul või nõusolekul. Sellest reeglist võib teha erandeid, kui intervjuu kaitseb lapse huve või kui ta on niigi avalikkuse tähelepanu all.*“ (Eesti ajakirjanduseetika koodeks, 1998). **Samuti lastekodu töötajate suur vastutus sotsiaalselt tundlikus töövaldkonnas**, sh „*Eestkostja on eestkostetava seaduslik esindaja. Tal on õigus ja kohustus hoolitseda eestkostetava isiku ja vara eest oma ülesannete piires.*“ (Perekonnaseadus, 2009).
- **Põgenemisplaan institutsioonist, mis laste eest vastutab**, sh § 176 (1) „*Kui sobivat füüsilist või juriidilist isikut ei leita, määratakse eestkostjaks lapse rahvastikuregistrisse kantud elukoha järgne valla- või linnavalitsus.*“ (Perekonnaseadus, 2009).
- **Institutsiooni töötajad väärkohtlevad lapsi, tekitades nendes vaimset pinget teistest erineva kehakaalu pärast**, sh vastuolu § 31 (1) „*Iga last tuleb alati kohelda nagu isiksust, tema omapära, iga ja sugu arvestavalt. Lubamatu on lapse alavääristamine, hirmutamine või karistamine viisil, mis valmistab talle piina, tekitab talle kehalisi kahjustusi või ohustab kuidagi teisiti tema vaimset või kehalist tervist.*“ (Eesti Vabariigi lastekaitse seadus, 1992) **versus sekkumine institutsiooni kasvatuspraktikatesse ja töötajate professionaalsesse autonoomiasse.**
- **Ajakirjanikule andis informatsiooni tema sõber, mistõttu on soov mitte ignoreerida sõbra poolt antud informatsiooni versus erapoolikuse, enese mõjutada laskmise oht**, sh „*Uudised, arvamused ja oletused olgu selgelt eristatavad.*

Uudismaterjal põhinegu tõestataval ja tõenditega tagatud faktilisel informatsiooni.“ (Eesti ajakirjanduseetika koodeks, 1998).

- **Info on algselt mõeldud privaatsele grupile, mitte avalikkusele, kuid on lekkinud,** sh „*Ajakirjandus ei tohi oma tegevusega kellelegi tekitada põhjendamatuid kannatusi, veendumata, et avalikkusel on tõesti vaja seda informatsiooni teada.*“ (Eesti ajakirjanduseetika koodeks, 1998). Tegemist on tõde *versus* lojaalsus konfliktiga (Kidder, 2003), mille puhul peab ajakirjanik valima, mil määral tegutseda avalikkuse ja ühiskonna huvides.
- **13-aastastel lastel on tekkinud dilemmad kehakaalu ja selle olulisuse tõttu, kuna olulisel kohal on sotsiaalne kuuluvus, samuti teiste arvamus enesehinnangu kujunemisel. Suurenenud on meedia seatud normide mõju ning noortele on iseloomulik aktiivne sotsiaalmeediakasutus,** sh 2008. aasta andmetel kasutasid 93% Eesti 9–17-aastastest lastest internetti (Eesti Inimarengu Aruanne, 2013) **ja võimekus end selle kaudu väljendada.** Lowes & Tiggemann (*in press*) sõnul tunnevad tütarlapsed sageli juba kuuendast eluaastast rahulolematust oma keha osas (Stice 2001, Wade, Davidson & Dea 2003 kaudu). Seetõttu mõtlevad noored neid juba varajases lapseeas dieedi pidamisele, mis sageli selles eas ka alguse saab (Lowes & Tiggemann, Wade & Davidson & O’Dea 2003 kaudu).
- **Soovitud ja soovimatu tähelepanu konflikt, seejuures oht luua meediaeeskuju lastele, kes tegelikult ei peaks selliste probleemidega silmitsi seisma,** sh potentsiaalsete kohatavate riskidena nähakse uues meediakeskkonnas näiteks enesevigastamisele ja vihkamisele õhutavat sisu, ebasüüdsaid või potentsiaalselt kahjulikke kontakte võõrastega jm (Hasebrink jt 2008, Kalmus 2008: 36 kaudu). Senised uurimused (Livingstone, Bober 2004, Kalmus 2008: 36 kaudu) on toonud esile tõsist dilemmat tekitava seose: laste kasutatavate veebivõimaluste ja kohatavate riskide vahel on tugev positiivne korrelatsioon.

Lähtuvalt seitsmest ülaltoodud dilemmast püstitasin kolm olulisemat hüpoteetilist oletust, millele juhtumi konstrueerimisel tuginesin.

1. Lapsed on sotsiaalselt haavatav rühm, mistõttu lähtuvad ajakirjanikud oma eetilistes valikutes põhimõttest mitte tekitada viimastele veel enam kannatusi.

2. Info on algselt mõeldud privaatsel grupile, mitte avalikkusele, mistõttu tuleb tavalisest enam pöörata tähelepanu näiteks blogist leitud tekstide, fotode jm kasutamisele uudistes.
3. Olukorras, kus ajakirjanikule annab informatsiooni tema sõber, kontrollib ajakirjanik, et allikas ei jagaks informatsiooni omakasu huvides.

2.4.2 Intervjuu küsimused

Kuna kõik bakalaureusetöö intervjueritavad olid ajakirjanikud, kasutasin intervjuude läbiviimiseks ühesugust intervjuu kava. See koosnes kokku kahest plokist, millest esimene oli pikem, juhtumi lahendust suunavate küsimustega, ning teine lühem, teemat üldistavate küsimustega. Esimeses plokis püüdsin välja selgitada, millistele argumentidele tuginevad ajakirjanikud lahenduskäigu loomisel, samuti lahendusest tulenevate eetiliste vastuolude lahendamisel. Ploki viimaste küsimustega uurisin ajakirjanikelt konkreetsemate eetiliste dilemma kohta, paludes tuua näiteid oma tööpraktikatest. Teises plokis uurisin ekspertidelt nende eelistusi erinevate teemade kajastamisel, samuti peamisi tõekspidamisi tõe leidmisel.

Intervjuude läbiviimisel andsin ajakirjanikele esmalt vajaliku aja, et juhtumiga tutvuda. Kuna juhtum oli intervjueritavate jaoks täiesti uus, eeldasin, et neil läheb sümboolne aeg teemasse süvenemiseks. Üldjoontes olid ajakirjanikud aga peale paari minutit valmis intervjuuga alustama. Samuti olid kaasas paber ja pliiats, et intervjueritavad saaksid vajadusel märkmeid teha. Esimese intervjuu viisin läbi ühes Tartu kohvikus, mistõttu oli mul võimalus korraks eemale astuda ja ajakirjanikule hetkeks nii-öelda privaatne ruum jätta. Teine intervjuu sai olude sunnil tehtud ajakirjaniku kodus ning järgmised kolm ajakirjanike toimetustes, kus istusin intervjueritavatega sama laua taga ka juhtumiga tutvumise minutitel. Kuigi oma samanimelises seminaritöös plaanisin alustada üldistava ploki kui sissejuhatavate küsimustega, selgus juba esimesel intervjuul, et ajakirjanikud soojendust ei vaja ning mugavam on alustada juhtumi analüüsist. Esimene intervjuu kestis kokku 65:53, teine 49:03, kolmas 72:43, neljas 45:23 ja viies 57:01 minutit.

3. TULEMUSED

Peatüki esimeses osas annan ülevaate, kas ja milliseid eetilisi dilemmasid täheldasid intervjuueeritud ajakirjanikud stiimulmaterjali lahendamisel, tuues seejuures paralleelselt välja argumendid, millega oma valikuid põhjendati. Teises osas keskendun sellele, millele tuginevad ajakirjanikud eetikast tulenevate probleemide lahendamisel, kolmandas moraalsete otsuseni jõudmisele, sh, kas ja millistel kaalutlustel on ajakirjanikud valmis mööda vaatama eetilistest ettekirjutistest. Neljandas osas esitan näiteid ning argumente intervjuueeritavate põhimõtetest ning kokkupuutest eetikaga igapäevatoos.

3.1 Esile kerkinud eetilised dilemmad stiimulmaterjali lahendamisel

3.1.1 Laste identifitseerimine ja nendega kontakteerumine

Intervjuudest selgus, et peamised eetilised dilemmad on stiimulmaterjali lahendamisel tingitud laste eraelu ja isikuandmete kaitsmisest ning võimalikust identifitseerimisest, mis muudab pea igal juhul võimatuks ajakirjanike kohtumise alaealiste lastega, nende intervjuueerimise ning veel vähem pildistamise ja/või filmimise. Samuti tekitab küsitavusi, millised on delikaatsete isikuandmete avaldamise piirid ehk kui eetiline on ajakirjanikel rääkida näiteks laste tervisenäitajatest.

Päevalehe ajakirjanik Tuuli Jõesaar põhjendas olukorda argumendiga, et kuna alaealsed lapsed ei ole allkirjaõiguslikud, on nende eestkostja otsustada, kas laste suhtlemine ajakirjandusega on vajalik või mitte.

Tuuli Jõesaar: „Üks esimesi soove on nende lastega vestelda ja võimalusel ka sõpradega koolis, mis on muidugi nagu selline tricky business, kuna tuleb rääkida vanematega. See on üks asi, millega oleks kohutav kiusatus ajakirjanikul eetikat rikkuda.“

Kuigi ka Eesti Ekspressi ajakirjanik Sulev Vedler nentis, et laste intervjuueerimiseks peab olema eestkostja nõusolek, lisas ta, et ülevaate saamiseks, millises olukorras lapsed kõnealusel ajahetkel on, astuks viimane lastele võimalusel juurde, eriti, kui küsimus on lapse tervises, mistõttu ei pea otsuses eriti kaua kõhkleva.

Sulev Vedler: „Esimene küsimus on minu jaoks, ja ma ei rakenda ennast siin sugugi ajakirjanikuna tööle, vaid lihtsalt inimesena. Tekib tahtmine kaasa aidata, kuna lugu ei ole sellest, et keegi tahab ära joosta, vaid lugu on sellest, miks keegi tahab ära joosta, kui tahab. Kui see on lihtsalt inimeste noorus ja lollus, ei ole see lugu kirjutamist väärt.“

Sarnaselt Vedlerile leiab Postimehe ajakirjanik Anneli Ammas, et esimese asjana tuleb otsustada, kas käituda ajakirjaniku või kodanikuna. Seejuures lisab Ammas, et tõenäoliselt ei ole mõtet uurimist alustada aga lastekodust, arvestades tõika, et asutuse töötajad lükkavad arvatavasti vihje ümber ja lapsed jäävad abistamata. Sestap püüaks ajakirjanik esmalt kellegagi lastest kontakti saada.

„Pealtnägija“ kaasautor Anna Gavronski leidis, et kui ta suudaks lastega ühendust võtta, tasuks seda kindlasti teha, kuna neilt võib saada täpsema fookuse loo tegemiseks. Põhjendusena, miks ei ole mõtet ajakirjanikul paluda lastekodu töötajatel välja valida laps, keda intervjuuerida, põhjendas Gavronski, et tõenäoliselt pakuksid töötajad intervjuerimiseks sellist last, kes räägib neile kõige sobilikumat juttu. Sellisel juhul on keeruline tagada faktide tõesust ning loo kvaliteeti.

Erinevalt teistest intervjueeritavatest leidis „Radari“ toimetaja Jüri Butšakov, et lastekodulaste ja –töötajate juurde läheks tema alles kõige viimasena, et siis juba blogis kirjutatud postitusi konkreetsete tõenditena esitleda.

Jüri Butšakov: „Ma tahaksin näha, mis seal blogis räägitakse. Selle järgi saaks ka aru, kas see teema on tõsine.“

Keskendudes põhjus-tagajärg seosele, lisas Jõesaar, et reeglina ei lasta mitteprofessionaale lapsi küsitlema, kuna selleks on vajalik ettevalmistus, eriti, et tegemist võib olla traumeeritud lastega. Siinkohal rõhutasid ajakirjanikud, eeskätt Anna Gavronski, et üks olulisemaid samme on analüüsida, mis on avalik huvi laste eraelu kajastamisel, ja mõelda, kelle huvides kajastatakse juhtumit ning kas nii spetsiifiline lähenemine antud teemale on eeskätt vajalik.

Anna Gavronski: „Künnis peaks olema kõvasti kõrgem, kuna tihti ongi, et kui me hakkame üheskoos kõiki neid laste teemasid lahendama, teeksime nendele lastele rohkem liiga. Kasu peaks üle kaaluma selle, et me teeksime neile liiga.“

Sarnaselt Gavronskile leiab ka Vedler, et kõnealuse juhtumi juures on oluline analüüsida, kas ja millises formaadis juhtumit kajastada, põhjendades, et lapsed ei ole avaliku elu tegelased, mistõttu puudub ka põhjus kirjutada nende eraelust.

Samas arutleb „Pealtnägija“ kaasautor võimaluse üle varjatult alaealisi filmida, kirjeldades seda kui eksperimendi moodi lugu, mis saate käekirjaga sobituks, ent tooks samal ajal kaasa mitmeid eetilisi küsimusi. Esiteks on televisioonis paberajakirjandusest keerulisem tagada kellegi anonüümsus, kuna loo tegemiseks kasutatavad videomaterjalid viitavad sageli inimestele, kelle probleemiga tegeletakse.

Anna Gavronski: „Keegi peaks ikkagi varjus rääkima, mis tähendab, et kehakeele järgi vähemalt ikka need teised lastekodulapsed tunnevad ära, kes need on.“

„Radari“ toimetaja Butšakov kirjeldas, et kindlasti ei poolda ta lahendust minna kaameraga uksele koputama, tutvustades end ajakirjanikuna, kes soovib näidata, kuidas lastekodus elatakse. Eriti, et lähtuvalt töökogemusest teab ta ette, et enamjaolt on inimesed kaamera ees alati eeskujulikud ning ei tunnista oma vigu. Laste filmimist mustal taustal kaalub ajakirjanik seevastu mitmes vastuses.

Jüri Butšakov: „Ikkagi anonüümselt, kui see laps räägib meil mustal taustal eetris, et ta tegi nii ja siis oli nii ja teised lapsed kinnitavad seda.. ma arvan, et see oleks nagu kõige võimsam.“

Sarnast probleemi täheldas Jõesaar aga ka trükiajakirjanduses ilmuva loo kontekstis. Ajakirjaniku peamine moraalne vastutus on identiteedi kaitsmine, ent juhtumi lahendamisel saadavad tõendusmaterjalid võivad minna vastuollu eetilise ajakirjaniku seisukohtadega. Siinkohal on ajakirjaniku ülesanne tagada olukord, kus kannatavad lapsed saaksid mõned aastad hiljem täisealiseks saades unustada negatiivsed mälestused ning et neid ei oleks võimalik kajastatud probleemi kaudu identifitseerida.

Tuuli Jõesaar: „Ütleme, et on põgenemise käigus saadud mingisugused sinikad. Sellisel juhul võiks kasutada, ja oletades, et õnnestub need fotod kuidagi hankida, ilma näota. No a la kui on ribidel mingi sinikas, siis kaelast saadik eksju, nagu on udustanud või midagi sellist.“

Postimehe ajakirjanik Ammas rõhutas aga siinkohal teistest tugevamalt põhimõtet, et isegi, kui laps on valmis esiplaanil figureerima ning oma nägu näitama, on otsustajaks ajakirjanik,

mitte kannatanud laps. Seevastu oli Vedler skeptiline võimaluse osas, et lastel üldse lubatakse meediaga suhelda, eriti, kui tegemist on ränga kuriteoga.

Teleajakirjanduse spetsiifikast lähtuvalt muudab olukorra keerulisemaks asjaolu, et loo vaadatavus ja mõjukus sõltuvad suuresti näidatavast pildist, mistõttu tuleks ideaalis varjata vaid nii väike osa inimesest kui vähegi võimalik. Kuna identifitseerimine on televisioonis lisaks pildile võimalik ka hääle kaudu, on ajakirjanikul kohane näiteks juhtumise kannatajat intervjuuerides kaaluda tema hääle moonutamist ja/või tiitrite kasutamist.

Sel juhul on ajakirjanikul tarvis olla kaalutlev ning analüüsida, kas olemasoleva informatsiooni põhjal nii helis kui ka pildis on võimalik kokku panna kvaliteetne uurivajakirjanduslik lugu.

Anna Gavronski: „Kui nad räägiksid niimoodi, kujutad ette, et kolm 13-aastast tüdrukut istuvad reas, nutavad ja räägivad. Siis on palju suurem tõenäosus, et keegi tulebki ja tahab neid lapsendada. Mida me mõtleksime, et kui nad räägiksid näoga, siis võiks olla nende kasu suurem, et nad saaksid ilmselt veel rohkem abi.“

„Radari“ toimetuse liige ei kaalunud ühelgi korral võimalust, et lapsed võiksid ilma varjamiseta kaamera ees kõneleda. Ometi rõhutab Butšakov, et televisioonis on pea kõige olulisem, et inimene räägib oma kogemusest, kuna sel juhul on lugu mõjus. Siis ei oma tähtsust, kas ka mõni ametnik kõrval istub või kaamerate ees vastuseid annab, kuna viimane tõenäoliselt avalikkust ei kõneta. Samas ei välistanud Butšakov olukorda, kus tuleb lugu kirjutada valmis selliselt, et lapsi üldse ei kaasatagi ning vajalik informatsioon kogutakse kokku blogi ning linnaametnike toel.

Seega on iga ajakirjaniku peamine eesmärk tagada alaealiste kasutamisel nende konfidentsiaalsus. Professioni esindajate ülesanne on pöörata tähelepanu, milliste faktide olemasolu on reaalsuses vajalik ja kas avalikkuse vajadus olla juhtumiga kursis kaalub üle laste õiguse privaatsusele. Lisaks töid mõlemad intervjueritud meesajakirjanikud välja, et ajakirjanik peab suutma loo kontekstis säilitada oma professionaalse positsiooni, käitudes kui loo vahendaja.

Jüri Butšakov: „Ma arvan, et ajakirjanikuna ei tohiks Sa ise seda vastutust võtta. Kes iganes selle lastekodu töötaja eest vastutab või kes on andnud loa talle otseselt või kaudselt lastega

kokku puutuda, siis mina ajakirjanikuna lasen temal selle asja ära lahendada. Kui probleem on tekkinud, siis mina vahendan seda, kuidas probleemi lahendatakse.“

Kõigi intervjuueeritavate tõstatatud eetiline dilemma laste konfidentsiaalsusest langes kokku töö metodoloogilises osas sõnastatud võimaliku eetilise murekohaga lastest kui sotsiaalselt haavatavast rühmast, mida kasutasin ühtlasi stiimulmaterjali konstrueerimisel.

Selgus, et juhtumi lahendamisel oli pea kõigi ajakirjanike üks esimesi mõtteid, kuidas pääseda ligi alaealistele lastele, kelle eestkostjaks on maavalitsus ning kelle kokkupuude ajakirjandusega ei ole tegelikult vajalik. Samas kerkis kahe ajakirjaniku vastuses selgelt esile tõik, et ajakirjanik peaks esmalt valima, kas läheneda juhtumile kui tavakodanik või professioni esindaja. Kusjuures peaks ajakirjanik valiku tegemisel suutma lähtuda ka oma sisetundest, mis annab märku, kui tõsine on laste olukord ja milline peaks olema vajalik reageering. Samuti koorus välja küsimus, kuidas suudavad ajakirjanikud lastega seonduvate teemade kajastamisel tagada olukorra, mil ei kahjustata oma mainet, ent saadakse hoolimata sellest tõene uudis.

3.1.2 Algallika privaatsus ja oht fiktsioonile

Uurides ajakirjanikelt, kuivõrd kriitiliselt suhtusid nemad informatsiooni edastanud algallikasse, leidsid kõik intervjuueeritavad, et tegemist on vihjega, mida nad igal juhul kontrolliksid.

Anna Gavronski: „Meil ongi „Pealtnägijas“ samamoodi, et kui meil on umbes kümme vihjet, siis sellest kümnest ühest tuleb lugu. Ikkagi me kõiki vihjeid kontrollime, et ei ole noh just keegi purjus peaga jauranud meile sinna midagi kokku. Kui selline vihje tuleks, siis ma arvan ma püüaks näha seda kinnist blogi ja võib-olla aru saada, mis seal toimub.“

Siinkohal lisab ajakirjanik Ammas, et sageli on tegemist sisetunde küsimuse ja kogemustepagasiga, mis aitavad ajakirjanikul tunnetada, kas ja milline võib olla tekkinud probleem ning kui kiiresti on vaja reageerida.

Stiimulmaterjali koostamisel tõstatatud probleem, et ajakirjanik saab oma sõbralt vihje, mille faktid ei ole kontrollitud ja/või mis ei ole objektiivne, ei osutunud ühegi intervjuueeritava jaoks eetiliselt keeruliseks küsimuseks. Samas rõhutas Ammas eraldi algallika usaldusväärsust ning seda, et viimane ei tohiks mingil juhul olla konfliktis osaline. Eelkõige rõhusid ajakirjanikud

oma vastustes hoopis algallikate konfidentsiaalsuse tagamisele. Kõnealuse juhtumi puhul ei ole ajakirjanike sõnul oluline, kes andis esimese vihje, kuna vihjajad ei ole tõenäoliselt juhtumiga seotud, mistõttu ei ole oluline nende mainimine loos. Kui ajakirjanik suudab enne loo avaldamist tõestada, et tegemist on tõese materjaliga, on olukord ka ajakirjanduseetika koodeksi kohaselt õige.

Seejuures tõi Gavronski välja põhjenduse, miks peaks ajakirjanik esmalt kaaluma, kas algallika mainimine on loo kontekstis oluline või mitte.

Anna Gavronski: „Muidu ei tahaks ju keegi rääkima tulla, kui me ütleksime, et saime vihje sealt või sealt, sest et antud juhul see nagu ei puuduta üldse neid.“

Samas mainisid mitmed ajakirjanikud, et kasutaksid blogini jõudmiseks algallika abi, kuna nii jõuaksid nad kiiremini taustinformatsiooni kogumise etapini.

Tuuli Jõesaar: „Kindlasti paluksin kõigepealt oma sõbral küsida, õigemini räägiksin sõbraga sellest, mis ma teha plaanin ja siis paluksin, et ta küsiks oma lapse käest, kas tema laps oleks nõus andma ajakirjanikule ligipääsu sellele blogile.“

Jüri Butšakov: „Kui ta annab vihje, siis ma kasutan teda ainult nii palju ära kui võimalik, aga see ei tähenda, et ma teda loo sisse panen. Tegemist on samasuguse allikaga nagu kõik teised ja mul ei ole oluline, et 43-aastane Rita, kellel on nii vana tütar, avastas ühel päeval, et selline asi on juhtunud ja siis ta räägib.“

Kuigi ajakirjanikud ei seadnud juhtumi puhul kahtluse alla, et nende sõbrad võiksid levitada valeinformatsiooni, tõstatus nii mõneski intervjuus, et jääb alati võimalus, et laste kirjutatud postitused osutuvad fiktsiooniks. Näiteks võib tegu olla kättemaksuaktsiooniga, kuna lapsed ei ole rahul töötajate otsustega piirata nende käitumis- ja/või tarbimisharjumusi. Seejuures käsitlevad ajakirjanikud Anneli Ammas ja Sulev Vedler 13-aastaseid lapsi kui puberteediealisi, kelle käitumismustrid võivad olla sageli tingitud teatud käskudest ja keeldudest.

Anneli Ammas: „Kui seal on nagu puhtalt küsimus selles, et need kolm 13-aastast tahtsid olla õhtul kell 12 väljas.. ja no ühegi reegli järgi üheski normaalses kodus, rääkimata lastekodust, ei saa nii kaua väljas olla, ja kui nad selle peale hakkasid protestima, siis ei pruugi seal lugu olla.“

Vedler lisab, et tema arvates on tegemist üsna tavapärase juhtumiga, kuna lapsed jooksevad pidevalt kodust ära, samuti on lastekodulaps täpselt samasugune nagu tavaline laps.

Olenemata sellest, kas postitused osutuvad lõpuks tõseks või mitte, võib nendele reageerimine tuua kaasa komplitseeritud olukorra.

Tuuli Jõesaar: „Kui ilmneb, et lugu ei ole, /toim/ annab see lastele signaali, mis jõud on fiktsioonil ja see annab neile manipulatsioonivahendid nagu edasiseks. Kui mõistus tööle hakkab, et oota, niimoodi me saame tähelepanu, /toim/. Kui lugu osutub tõeks ja selgub, et mingisugune hulk lapsi tegeles niimoodi protestiga ja enese kahjustamisega, siis on tagajärjed muidugi see, et lapsed saavad mingisuguse julgustuse, et nende teatavast väljaastumisest oli kasu.“

Seejuures lisas Jõesaar, et vihje osutab, et tegemist on laste ennasthävitava tegevusega, mille uurimine on igal juhul põhjendatud, mistõttu on ajakirjanikele oluline oma ühiskondlikku positsiooni täita ning sissetulevaid vihjeid kontrollida.

Nii selgus stiimulmaterjali lahendamisest, et ühegi ajakirjaniku jaoks ei ole algallika identifitseerimine kõnealuses kontekstis vajalik. Ometi on see hea võimalus jõuda täpsema informatsioonini, mille põhjal fakte kontrollida või oma lugu täiustada. Objektiivsuse tagamise eesmärgil on oluline kaaluda, kas loo näol on tegemist fiktsiooniga või mitte.

3.1.3 Privaatse informatsiooni salvestamine ja kasutamine loo kontekstis

Intervjuudest selgus, et üldises plaanis ei pea ajakirjanikud täielikult eetiliseks kasutada uudistes materjale, mis on välja otsitud ning salvestatud kinnistest informatsioonikanalitest, nagu Facebooki grupid, blogid jm. Päevalehe ajakirjanik Tuuli Jõesaar leidis, et kuigi mõneti on tegemist lausa eraviisilise jälitustegevusega, võivad materjalid olla tulevikus suureks abiks.

Tuuli Jõesaar: „Sama ma tegin ka kloordioksiidi loo¹ puhul, et see oli kinnine Facebooki grupp, kust tulid screenshotid /toim/, mis on tõendiks siamaani kriminaaluurimises. Et see on alati selline hämar, aga üldiselt eraviisiline jälitustegevus on nagunii selline hämar asi eksole.“

¹ Jõesaar, T. (2015). Imeravimi-usku vanemad joodavad lastele mürgist kloordioksiidi. *Eesti Päevaleht*, 17. september. Kasutatud 20.04.2017 <http://epl.delfi.ee/news/eesti/imeravimi-usku-vanemad-joodavad-lastele-murgist-kloordioksiidi?id=72470031>

Samuti nentisid ajakirjanikud, et taustmaterjalide kogumine, olgu see siis privaatsetest kanalitest või mitte, annab n-ö kindlustunde. Seega on suurem tõenäosus, et ajakirjanikud suudavad oma seisukohti põhjendada ning ei pea loo tegemist pooleli jätma, kuna teine osapool lükkab halva eeltöö tõttu nende argumendid ümber. Seda, et lastekodu töötajad püüavad ajakirjanike huvi kahandada ning informatsiooni ümber lükata, peab Gavronski oma kogemuste põhjal loo tegemise juures täiesti tavapäraseks.

Nii on ajakirjanike eesmärk koguda kokku tugevad asitõendid juhuks, kui on vaja võtta ühendust inimestega, kes on loos nn kannatusi tekitav osapool.

Anna Gavronski: „Kui nad on meile juba ühe korra öelnud, et kõik on korras, ma oleks kindlasti püüdnud seda enne kuidagi kirjalikult või niimoodi salvestada, et kui nad on juba ühe korra öelnud, et kõik on korras ja ma suudan näidata, et ei ole, siis ma arvan, et see kaaluks kõik üle.“

Seejuures tunnistab Butšakov, et tema jaoks ei ole probleem igapäevane, mistõttu ei mõtle ta ka alati sellele, et kui tekib suhtlus näiteks kannatusi tekitanud osapoolega, peaks ta vestlused või kirjutised teadlikult säilitama. Mees nentis, et lõppkokkuvõttes on ka sõna sõna vastu olemas, kuigi tõenäoliselt tuleks sellega olla äärmiselt ettevaatlik.

Loo lahendamisel ei pruugi piisata vaid internetist salvestatud materjalidest, kuna seal kirjutatu võib osutuda fiktsiooniks. Kui ajakirjanikud ei eralda loos ruumi sellistele spekulatsioonidele, kirjutades vaid võtmes, et juhtum on kindlasti tõene, võib see samuti viia ajakirjanike maine kahjustamiseni.

Anna Gavronski: „Kui ma läheks selle blogi postitusega, et vaadake, siin ju lapsed kirjutavad, isegi seda oleks liiga lihtne ümber lükata /toim/, sellepärast mulle tundubki, et see, kui ma päriselt näen midagi, iga kord, kui söögitädi viib seda toitu ja lapsed keelduvad söömast juba mingi nädal aega või joovad ainult vett, siis oleks see, et saan öelda, et kuulge päriselt või nagu, ei ole nii.“

Ka Anneli Ammas selgitab, et seda, kas laste kirjutatu on fiktsioon, on pelgalt postituste põhjal keeruline määratleda. Samas on võimalik jälgida erinevaid detaile, mis võivad kõnelda olukorra tegelikkusest.

Anneli Ammas: „Lastekodus võivad kõneleda, miukesed need laste toad on, kui need on. Kui seal on kõik nagu joone järgi seatud, mis ei ole normaalne, siis on seal kindlasti midagi, mis ei ole võib-olla kõige normaalsem.“

Enamjaolt leidsid intervjuueeritavad, et hoolimata võimalikest eetilistest dilemmadest on salvestatud blogipostituste jagamine meediatarbijatega vajalik tõe selgitamise seisukohalt.

Jüri Butšakov: „Siin on tegemist alaealiste noorte lastega, kes oma põhimõtteliselt kodus, see on ainus kodu, mis neil on. Kui seal ei käituta nendega õiglaselt, siis ma tunnen, et ajakirjanikul on õigus see blogipostitus välja tuua ja näidata, mis lastekodus toimub.“

Seejuures on intervjuueeritavate jaoks oluline tõik, et ükskõik milliste postituste, fotode jm avaldamisel ei oleks võimalik kannatanute, st kõnealuses juhtumises laste, nägusid tuvastada. Erinevalt teistest ajakirjanikest analüüsis Ammas materjalide avalikustamist aga aspektidest, millise alatooniga on näiteks video filmitud ning kuidas on see ajakirjanikuni jõudnud. Konfliktisituatsioonis peab Postimehe ajakirjanik tõenäoliselt, et lapsed panevad ise video üles, mistõttu tuleb näiteks kaaluda, kas video on mõeldud täiskasvanutele tõestamiseks, milline olukord lastekodus valitseb, või eesmärgil end avalikkusele, eelkõige aga omavanustele, näidata ja tõestada.

Vaid ühest intervjuust selgus, et see, millisel määral on ajakirjanikud valmis uudistes kasutama uurimiseks salvestatud materjale, võib sõltuda ka toimetuse iseärasustest ning sealsetest ettekirjutustest.

Tuuli Jõesaar: „Kui see on kinnine blogi ja alaealiste loodud sisu, siis ongi ütleme nii, et Päevaleht ei kasutaks. Oleneb igast väljaandest, aga seda ma tean, et mu ülemus hakkaks röökima, kui ma teeks ettepaneku, kui seal on näiteks alaealiste näod näha.“

Vastandina Jõesaarele leidis Eesti Ekspressi ajakirjanik Vedler, et toimetuste tööetika lähtub ajakirjanduse eetika üldistest põhimõtetest, mistõttu tegutsevad erinevad toimetused, sh ka Ekspress sarnaste tööpõhimõtete alusel.

Mõlemad teleajakirjanikud tõid oma vastustes välja, et kuigi ühest küljest tekitab materjalide kasutamine eetilisi dilemmasid, võib see teisest küljest tõsta kogu loo uudisväärtuslikkust, mis on oluline, et uudisvoos silma jääda ning inimesi informeerida.

Anna Gavronski: „Kindlasti udustaksime need teised ära, kes seal midagi kommenteerinud on, nende nimed. Aga ma arvan, et me kindlasti näitaksime seda, ilma näitamata ei oleks varianti seda lugu teha.“

Kuigi ka Butšakov täheldas oma vastustes, et kannataja kõnelemine lisab uudislõigule sügavust ja tähendust, ei ole see televisioonis mõeldav ilma laste nägude varjamiseta. Seega ei ole alati võimalik avaldada pilte, videoid jm täiel määral, kuna peamised eetilised küsimused tekivad just siis, kui peaks juhtuma, et lapsi on võimalik millegi järgi identifitseerida. Samuti võib ajakirjanike sõnul seada kahtluse alla, kas blogi- ja Facebooki postitusi, mis on algselt mõeldud vaid konkreetsetele inimestele, on eetiline jagada laiemale auditooriumiga, eirates fakti, et sisu ei ole neile tarbimiseks mõeldud. Siinkohal tuleb mängu ajakirjanike professionaalsus serveerida keelatud materjale nii, et need tekitaksid lastele minimaalselt kahju.

Anna Gavronski: „Meil ei ole mustvalgel võib-olla õigus näidata, aga siin on mingid kavalad trikid, et Sa võid alati näidata ekraani, kus ma vaatan seda või..“

Seega on esmalt mitteavalike materjalide kasutamisel nii selgelt positiivseid kui ka negatiivseid külgi, mistõttu peab ajakirjanik alati veenduma, et liiga ei tehta neile, kes on juba niigi situatsioonis kannatanud. Ajakirjanik peab oma tööd tegema professionaalselt ning koguma juhtumi lahendamiseks piisavalt tõendusmaterjale.

Tuuli Jõesaar: „Olgu see siis illegaalne või mitte, see peab alati olema väga hästi läbi mõeldud ajakirjaniku poolt ja kui see viib millegi suurema paljastamiseni või tõendamiseni, siis praktiliselt Sind ei võeta selle eest vastutusele.“

Ka mina tõstatasin stiimulmaterjali konstrueerimisel eetilise dilemma, et informatsioon on algselt mõeldud vaid väga kindlale sihtrühmale, mistõttu võib tekkida küsimusi selle avalikustamisega loo kontekstis. Olenemata väikestest nüanssidest lahendamise viisi valimisel, pidasid ajakirjanikud kinni eetikakoodeksi klauslist, et ajakirjandus ei tohi tekitada kellelegi põhjendamatuid kahjustusi, arvestades võimalike materjalide avaldamisel sellega, et igal juhul peab olema kaitstud laste privaatsus.

3.1.4 Lastekodu ja töötajate identifitseerimine

Lähtudes konstrueeritud juhtumis kirjeldatud laste alavääristamisest suurema kehakaalu tõttu, leidsid üldjoontes kõik intervjuueeritavad, et lastekodu töötajad on lapsed halvustades põhjustanud piisavalt kahju, mistõttu võib nad loos välja tuua varjamata kujul. Kuna tegemist on täiskasvanud inimestega, kes vastutavad oma tegude eest, ei näinud ajakirjanikud, miks peaksid töötajad jääma lugudes identifitseerimata.

Tuuli Jõesaar: „Tegu on täiskasvanud inimestega, erialaste professionaalidega, kes vastutavad alaealiste isikute eest. Kui nende töös on eksimusi, muud sellist, siis nimega välja, ei mingisugust halastust.“

Ometi esines ajakirjanike vastustes ka kaalutlusi, millele mõelda enne, kui mõne töötaja nimi uudises välja kirjutada. Näiteks leidis Butšakov, et lahendus võib erineda lähtuvalt sellest, kas töötajaid on üks või mitu, kas tegemist on laste jaoks ebameeldivate töötajatega, samuti, kui karmid on kõnealuse juhtumi tagajärjed.

Jüri Butšakov: „Sa pead andma muidugi võimaluse lastekodu n-ö ülemtöötajal ennast kaitsta ka. See tuleb välja mõelda, et kuidas seda teha.“

Anneli Ammase sõnul tuleb sellises küsimuses lähtuda ka ekspertide uuringu tulemustest, mille sees ajakirjanik ise ei ole, st mis on piisavalt objektiivsed, et näidata, kas lastekodu töötajad on süüdi või mitte.

Kuigi televisioonis on lisaks nime varjamisele võimalik ka varjus rääkimine ja hääle moonutamine, leidis ka „Pealtnägija“ kaasautor Gavronski, et vajalik ei ole identifitseerimise piiramine, kui täisealine inimene on käitunud ilmselgelt halvasti.

Anna Gavronski: „Kasvatajate hääli ma arvan, et me ei muudaks. Kui keegi kasvataja käitub konkreetselt eriti halvasti, siis ma arvan, et ei ole põhjust ka teda udustada.“

Rääkides lastekodu nime mainimisest meediakajastustes, tekitas see intervjuueeritud ajakirjanikes erinevaid mõtteid. Gavronski leidis, et kuna tõenäoliselt kontakteeruks „Pealtnägija“ loo lahendamisel lastekaitsega, püüaks asutus teha ettekirjutisi, kuivõrd eetilise on lastekodu ja selle töötajate mainimine. Oma kogemustest lähtuvalt teadis Gavronski öelda, et lastekaitse jaoks on ideaalne lugu sageli selline, milles puuduvad igasugused faktid.

Ammase sõnul on aga lastekodu nimetamine põhjendatud, kui tegemist on tõsiste probleemidega, mis on vastavalt ka tõestatud. Ka Vedleri jaoks oli eelkõige oluline see, milline on n-ö juhtumi iseloom.

Sulev Vedler: „Kui selle mingi juhataja või kasvataja on eriliselt nõme inimene ning ta käitub kuidagi väga halvasti, aga otseselt mingit kuritegu ei toimu /toim/, siis ma küll ei näe mingit põhjust, miks ei võiks lastekodu nime avaldada.“

Seejuures ei näinud Vedler eetilist probleemi, kuna tõenäoliselt kaotab inimene lastekodus oma töökoha ning laste olukord paraneb.

Butšakov jäi seevastu kaalutlevale seisukohale, kuna leidis, et ühest küljest võiks ajakirjanik püüda juhtumi osapooli säästa. Teisest küljest tõstatas „Radari“ ajakirjanik aga küsimuse, et kui olukord on päris karm, siis kuidas ajakirjanik ei too lastekodu välja, ning kuidas on see õiglane nende laste suhtes, kes tulevikus võivad sinna lastekodusse sattuda.

Jõesaar käsitles võrreldes teiste intervjuueeritavatega lastekodu nime avaldamist aga uuest küljest, kuna tõi argumendina välja, et lastekodu nime on keeruline varjata, kuna Tartus on vaid kaks lastekodu ning töötajate nimetamisel saaks kiiresti ilmselgeks, kumma lastekoduga on juhtumisi tegemist.

Tuuli Jõesaar: „Mina ei pelgaks otseselt lastekodu välja kirjutada, selles mõttes, et no oletame, et ma jätan lastekodu nime saladuseks. Sel juhul ma peaksin salastama ka juba Tartumaa valitsuse töötaja nime, kes seda lugu kommenteerib, sest kui see on Tartu maavalitsus, siis me teame nagunii, et see on üks kahest.“

Seega ei jõudnud intervjuueeritavad oma vastustes ühesele seisukohale sellest, kas lastekodu ja selle töötajate nimed uudistes avaldada või mitte, kuna iga ajakirjanik argumenteeris küsimuse üle erineval viisil.

3.1.5 Lapsevanema sekkumine

Kuigi lastekodulaste eestkostjaks on suure tõenäosusega maavalitsus, tõi Gavronski välja, et võib esineda juhtumeid, mille puhul on ka lapsevanematel säilinud teatud juriidilised õigused. Seetõttu ei saa kunagi olla kindel, et juhtumi uurimise ja/või kajastamise käigus ei ilmu päevavalgele lapsevanem, kes püüab piirata ajakirjanduslikku uurimist, väites, et tema ei ole näiteks andnud luba laste filmimiseks.

Anna Gavronski: „See oht säilib, et kui mitte ühendust võtta, siis nad hüppavad kuskilt päev enne eetrit välja ja ütlevad, et see lugu ei või eetrisse minna, sest minu laps, ma ei ole talle luba andnud ja te astute üle piiri.“

Sellisel juhul tuleb alati selgitada, kas ja millised õigused kuuluvad juriidiliselt lapsevanemale, ning otsustada, mil määral on võimalik lapsevanemal loo avaldamist piirata.

Anneli Ammas: „Loomulikult on lapsevanemal võimalik sekkuda, aga seal on jällegi see, siis tuleb nagu kokku leppida või.. küsimus võib olla ka selles, kas lapsevanem on ise milleski süüdi. Juhul kui lapsevanema jaoks on ka üllatus, et lapsel on midagi häda, lapsega on midagi juhtunud, siis on jälle see, et selle lapse identifitseerimine tuleb miinimumi viia.“

Lapsevanema sekkumise teemal juhtumi kajastamisse tõi Butšakov asjakohase näite sellest, kuidas ühel korral otsustas ajakirjanikuga kontakteerunud allika lapsevanem mitu korda ümber selles osas, kas tema last võib intervjuuerida ning loo jutustamisel avalikkusele kasutada või mitte, kusjuures oli lapsevanem ise algselt murega „Radari“ poole pöördunud.

Jüri Butšakov: „Siis me ütlesime küll, et no kuule tegelt. Sa ise tulid, pöördusid meie poole, leppisid kokku, mina ei ole Su lapse juurde ise läinud. No et enam ei ole midagi, meil on nagu viis intervjuud /toim/ ja mitu päeva tööd ära tehtud, et nüüd küll ei tee nii, et see lugu jääb ära.“

Üldjoontes peab ajakirjanik suutma säilitada objektiivsuse, tehes selgeks, kas ja milliseid kannatusi võib tuua kaasa loo avaldamine lapsele, langetades lõpliku otsuse oma südametunnistuse põhjal.

3.2 Ajakirjanike tugi eetiliste dilemmaide lahendamisel

Intervjuueritud ajakirjanikud nimetasid vastustes toimetuse juriste, kaastöötajaid, samuti mitmeid organisatsioone, mis oleks neile toeks analoogiliste juhtumite lahendamisel ning millest lähtuvalt on võimalik teha konkreetsemaid moraalseid otsuseid.

3.2.1 Lastekaitse

Intervjuudest selgus, et ajakirjanike suhtumine lastekaitse suutlikkusse lugusid lahendada on mõneti erinev. Näiteks peavad „Pealtnägija“ kaasautor Gavronski ja „Radari“ toimetaja Butšakov elementaarseks konsulteerimist lastekaitsega, eriti, et tegemist on lastega seotud probleemiga.

Anna Gavronski: „Kui nad ei ole veel põgenenud, siis tegelt lastekaitse töötajad lahendaksid seda ehk kõike rohkem või paremini, mitte meedia.“

Jüri Butšakov: „Ma läheneksin juhtumile lastekaitse ametniku kaudu. Näitaksin, et siuke teema on, mida te ette võtate. Ja siis käsiks neil, n-ö suruks neid seda asja lahendama.“

Seejuures lisas Gavronski, et tõenäoliselt sooviks lastekaitse neile dikteerida, kes, kuidas ja kui palju võib näiteks eetris rääkida oma näoga, kelle näod peavad olema kindlasti varjatud jm. Samuti teleajakirjanikuna töötav Butšakov lastekaitse piiranguid oma vastustes kordagi välja ei toonud.

Ajakirjanik Jõesaar peab lähtuvalt tööalastest kogemustest lastekaitset organisatsiooniks, millele ei saa aga iga probleemi korral lootma jääda.

Tuuli Jõesaar: „Mul on endal Eesti lastekaitse suhtes nagu suhteliselt, ma pean neid väga nõrgaks organisatsiooniks /toim/. Ma arvan, et pigem kuuleksin sealt vastust, et ei noh seal ikka, et maavalitsus teostab järelvalvet, meil siin niigi palju tööd /toim/.“

Anneli Ammas rõhutas, et kui vihje vastab tõele, peaks seda jaganud lapsevanemaga pöörduma lastekaitse poole, kuna antud situatsioonis on kõige tähtsam laste päästmine. Siinkohal selgitas ajakirjanik ka lastekaitsete ja lastekaitse organisatsiooni vahelist erinevust, rõhutades, et on küll paremaid ja halvemaid lastekaitsejaid, nagu igal ametil, ent enamjaolt on nad valmis kiiresti reageerima ja koostööd tegema.

Anneli Ammas: „Lastekaitse organisatsioon on hoopis teine asi. Nemad võtavad ka sõna, aga viimasel ajal ei ole väga /toim/ seda teinud. Seal ei ole nagu professionaalsed olukordade lahendajad. Ütleme, nemad ei ole need, kes jooksevad kohale. Nemad on need, kellele võib tulla vihje ja siis annavad selle juba professionaalidele edasi, kes seda nagu põllul lahendavad.“

Seega ilmnes, kui erinevalt suhtuvad ajakirjanikud lastekaitse võimekusse olukorda lahendada, võrreldes näiteks meedia sekkumisega, mis võib Gavronski vastuste järgi tekitada lastele veel suuremaid kannatusi kui juhtum ise.

3.2.2 Toimetuse juristid

Igas toimetuses on olemas juristid, kelle reguleerida on see, millised juriidilised otsused võetakse vastu toimetusesiseselt ning kuivõrd detailseks on lubatud minna asjaosalisi kirjeldades. „Pealtnägija“ kaasautor Gavronski tõi välja, et tema pöörduks küsimusega, kas lastekodu nimetamine on loos vajalik, just maja juristide poole, lähtudes lõpliku otsuse tegemisel nende arvamusest.

Anna Gavronski: „Tegelikult lõpuni välja me ei ütleks, mis lastekodu see on. Me ütleks, et see on lastekodu väikelinnas või lihtsalt Eesti lastekodu. Ma arvan, et meie juristid ütleksid meile seda, et ei tohi, et on parem mitte öelda.“

Ka Jõesaar leidis, et kui ajakirjanikul tekib tunne, et ei suuda otsustada, kas lugu ning kindlaid fakte avaldada või mitte, on toimetuste juristid need, kelle poole pöörduda.

Tuuli Jõesaar: „Ja kui endal mõistus otsa saab, siis on väljaannetel juristid.“

Gavronski lisas, et juristide kaasamine on vajalik ka siis, kui on võimalus, et ilmub välja lapsevanem, kes püüab peatada teleloo ilmumist, rõhudes oma juriidilistele õigustele.

Anna Gavronski: „Kui keegi vanem pöörduks, et kui vettpidav see oleks, kui ta ütleks, et see lugu ei või eetrisse minna ja kui me ei suuda teda ära maandada, kas siis, mis see meile tähendaks.“

Ülejäänud kolm intervjuueeritavat ei käsitlenud oma vastustes toimetuse juriidilist abi.

3.2.3 Kaastöötajad

Ajakirjanikud, kes ei käsitlenud oma vastustes juriidilist abi, kirjeldasid aga võimalust pöörduda kaastöötajate poole, et juhtum läbi arutada, eriti, kui ajakirjanikul on keeruline mõista, mis on vale või õige. Sestap viitab Butšakov oma vastustes toimetuse koosolekutele, mille käigus on võimalus toimetusekaaslastega läbi arutada, kas teema on sobiv ja võiks huvi pakkuda. Näiteks leidis Postimehe ajakirjanik Ammas, et kui ta saab kellegagi lugu jagada, muutub see klaarimaks ka tema enda jaoks, samuti võib olla kaastöötajal mingeid vihjeid, tuttavaid või varasemaid kogemusi, millega lugu täiustada.

Anneli Ammas: „Kui Sa oled ära kirjutanud, siis on küll, eriti selliste lugude puhul, on n-ö teiste lugemist, et kas Sa saad aru, sest Sa lõpuks oled selle asja sees ja võid ära kaotada, et Sa ei jutusta seda lugu. Alati peab jutustama lugu, et ka teised aru saaksid, kelle kohta Sa teed, kes ei ole kaasas käinud ja teinud seda, mida Sina.“

Sarnaste argumentidega nõustus ka Eesti Ekspressi ajakirjanik, kelle sõnul võiks ebakindluse korral alati kolleegidega juhtumi üle arutleda.

Sulev Vedler: „Mõnikord juhtub ka nii, et kolleegid ütlevad, et kuule, see, mida Sa siin teed, on jama. Sellel puhul on ka see kollektiivne mõistus täitsa võimalik.“

Seega on aktiivne arutelu toimetustes üks võtmetegureid juhtumi eetilisel lahendamisel ja/või kajastamisel, mis aitab probleemi uurival ajakirjanikul säilitada objektiivsust ning jutustada lugu selliselt, et see oleks mõistetav ka laiemale avalikkusele.

3.2.4 Uurija ja psühholoog

Kuna laste intervjuerimine ning filmimine lähevad suuresti vastuollu ajakirjanduse eetikaga, leidis ajakirjanik Jõesaar, et tõenäoliselt oleks lihtne lisada loosse laste perspektiivi, kui ajakirjanikul on võimalus intervjuerida lastega vestelnud uurijat ja/või psühholoogi. Kuid ka viimaste intervjuerimine käib konkreetsete kokkulepete alusel.

Tuuli Jõesaar: „Juhul, kui on ütleme positiivne stsenaarium ja avaneb võimalus kas minul vestelda lastega või ma saan hiljem kasutada lastega vestelnud uurijat ja ütluseid, on see ikkagi selline sõna sõna vastu.“

Seejuures leidsid ajakirjanikud, et psühholoogidest oleks lastega suhtlemisel abi ka seetõttu, et neil on olemas piisavad ekspertteadmised, et lapsega suhelda, hoides seejuures ära võimalikud lisakannatused. Ajakirjanik Ammas leidis, et psühholoog on võimeline tajuma lapse vajadusi toe pakkumisel, näiteks teismeeast ülesaamisel. Seejuures täheldas naine, et kui psühholoogid teismeeast tulenevate probleemidega tegelema hakkavad, ei pruugi sealt ka alati lugu tulla. Ka Eesti Ekspressi ajakirjanik Sulev Vedler oli arvamusel, et tark oleks kaaluda spetsialistide kaasamist. Kuigi ka Butšakov leidis, et tõenäoliselt on lastekodus juba psühholoog olemas, samuti, et ka ajakirjanik võib suhtluses lapsega olla armas ja sõbralik, on kõige olulisem, et lapsel ja temaga suhtleval inimesel tekiks omavaheline side.

Jüri Butšakov: „Siin on vaja inimest /toim/, keda saab laps usaldada. Noh laps ei saa ju aru, kas ja mida ja kuidas ta peaks rääkima ja seal oleks kindlasti, peaks keegi kõrval olema, keda ta usaldab.“

Vältimaks olukorda, kus laste kirjutatud postitused osutuvad fiktsiooniks ning vihjest ei sünni lugu, lisas Jõesaar, ent nentis ka Eesti Ekspressi ajakirjanik Sulev Vedler, et psühholoogidest oleks kasu näiteks postituste teksti analüüsimisel. Kuna tegemist on nende erialase tööga, saaksid psühholoogid tõenäoliselt kõige selgemini aru, kas tegemist on väljamõeldisega või mitte.

Sulev Vedler: „Küsiksin ta käest, kuivõrd tõenäoliseks ta seda peab, kas see on pigem fantaasia või mitte. Küsiksin ekspertnõu.“

3.2.5 Taustauuring ja eeltöö

Lisaks spetsialistidele, kellest võib juhtumi lahendamisel abi olla, rääkisid intervjuueeritavad üldisemas plaanis, kui oluline on teha põhjalikku taustauuringut ning milliseid allikaid on võimalik selle teostamiseks kasutada.

Gavronski põhjendas, miks on oluline, et ajakirjanikul oleks esmalt põhjalik ülevaade, mille järel on võimalik intervjuuerida loos esinevat „halba“ osapoolt.

Anna Gavronski: „Kui ongi selline lugu, et keegi on paha ja keegi on nii-öelda hea, mingis plaanis, siis peab sellelt healt olema kõik informatsioon olemas. Ma pean teadma suhteliselt täpselt, mis need minu väited on, sest muidu mul ei ole mõtet teise poolega mõtet pöörduda, ta lükkab selle muidu ümber ja seda on hästi lihtne teha.“

Ammas lähtus põhjaliku eeltöö vajalikkuse kirjeldamisel aga laste olukorrast.

Anneli Ammas: „Kui informatsiooni põhiolemus vastab tõele, siis peaks koos selle emaga pöörduma tegelikult ikka lastekaitse poole, et kõigepealt on siin lapsed, kes on ohus. Tähendab nende päästmine on alustuseks kõige tähtsam.“

Veel rääkis Ammas intervjuus võrgustikust, mis tekib, kui valdkonnaga pidevalt tegeleda, mistõttu võib tuttavaid olla nii lastekodudes, kõnealuse juhtumi naabruskonnas jm, kellega võimalusel ja vajadusel kontakti võtta ning täpsemalt eeltöö jaoks informatsiooni koguda.

Siinkohal jagas Jõesaar põhjaliku eeltöö kaheks kategooriaks, millest esimene on asitõenditest koopiate ja ekraanikuvatõmmiste tegemine, mis hõlmab endas metadata kogumist ja salvestamist.

Tuuli Jõesaar: „Kindlasti teeksin kõigist materjalidest, millele mul ligipääs on, koopiad. Eriti paneks tähelepanu sellele, et oleks ka tuvastatav materjalidest, millal on koopiad tehtud. Tegelikult nagu Wordi failile sarnaselt, Wordi fail on alati parem kui käsikirjas või märkmik.“

Teise eeltöö kategooriana kirjeldas Jõesaar suhtlemist erinevate organisatsioonidega, nagu maavalitsus, sh nende koostatud auditid, samuti sotsiaalministeerium ja toitlustusettevõtted. Esile kerkis soov minna sügavuti viimase, toitlustust puudutava teemaga, kogudes andmeid näiteks sellest, kui palju visatakse päevas ära toitu, millised on söögikordade toitainete väärtused jm.

Tuuli Jõesaar: „Üsna palju sõltub ka kõhutundest, aga kindlasti tuleks veendumiseks küsida, kas on võimalik tuvastada nende laste söömiskäitumist, näiteks toidu äraviskamise või toitlustuskäitumise puhul.“

3.2.6 Töökogemused

Selgus, et ajakirjanikud lähtusid stiimulmaterjali lahendamisel mitte ainult põhjalikust eeltööst ning kogutud andmetest, vaid ka eelnevatest kogemustest, mis aitasid neil mõelda, mil viisil võiks juhtumit uurida, kui kaua võtaks aega allikatega kontakteerumine, info kogumine jm. Näiteks tõi Gavronski välja kogemused praktikast Inglismaa produktsioonifirmas, kus toimus sarnase loo uurimine just osaluseksperimenti vormis, mis aitas kaasa ajakirjanike võimekusele tajuda sel hetkel hooldekodus valitsenud eluolu ja –tingimusi.

Anna Gavronski: „Noh üks mõte, ma ütlen, et ma teeks loo, kus keegi kaastöötaja läheks sinna, näiteks oleks nädal aega tööl. Ta näeks, mis seal päriselt, kuidas päriselt lastega, võib-olla esimesel päeval mitte, võib-olla teisel päeval ka mitte, aga ehk kolmandal siuke eluolu seal hakkab pihta.“

Planeerides, kui palju aega läheks allikatega kontakteerumisele, toetusid intervjuueeritavad sarnaste lugude uurimise praktikatele.

Anneli Ammas: „Neid küsimusi on nii palju, mis Sa pead peast läbi laskma ja n-ö arvestama. Siis on see /toim/, et mida rohkem on Sul kogemust ja mida rohkem Sa oled selliseid lugusid näinud /toim/ ja teinud. Siis Sa võrdledki sellega, kui oled lastekodus käinud – pilt tuleb ette.“

Seejuures lisas Ammas, et kõnealuse juhtumi puhul annab sellele kiiruse tõik, et lapsed ennast naljutavad, mistõttu ei ole ajakirjanikul aega vihjet mitu nädalat uurida, vaid tuleb kohe spetsialistidel sekkuda. Kuigi ka Vedleri arvamusel sõltub uuringu käik suuresti konkreetsetest asjaoludest, tuletas ta oma varasema kogemuse põhjal, et näiteks loo kondikava kokku panemisele on tal kulunud 1–2 päeva, kirjutamisele seevastu mõned tunnid, olenevalt sellest, kui kiiresti lugu n-ö mõjuma hakkab.

Seevastu põhinesid ajakirjanike Jõesaare ja Gavronski vastused ajakulu planeerimisel peamiselt sellel, kui kiiresti on võimalik juhtumi osapooltega kontakti saada või ametkondadelt informatsiooni taotleda.

Tuuli Jõesaar: „Mingisuguste andmete kättesaamiseks tuleb, läheb vastuseisu ja ma taotlen näiteks andmekaitse inspeksioonilt, kas mul on õigus nendele andmetele, siis see võib viibida ka 21 päeva, see otsus üksnes.“

Anna Gavronski: „Mul kuluks selleks mingi päev, et ma suudaksin välja mõelda või leida Facebooki erinevate kanalite abiga, kes need lapsed seal üldse on. Ma arvan, et nii, kui ma esimesele lapsele kirjutan, ütleb ta /toim/, kes need teised lapsed on, kes põgenemisplaani peavad, sest ma usun, et nad kõik teavad sellest.“

Võrreldes kõigi teiste intervjuueeritavatega lähenes „Radari“ toimetaja Butšakov ajakasutusele aga läbi televisiooni ja trükimeedia võrdluse, põhjendades, et telesaadete jaoks on keerulisem sõlmida näiteks kokkuleppeid. Samuti ei mõista Butšakov, miks kasutab trükimeedia kontakteerumiseks e-kirju, kui helistades laheneksid küsimused tunduvalt kiiremini.

Jüri Butšakov: „Ma arvan, et kõige kiiremini Sa teed seda umbes kuu aega, sest ma räägin, meil on vaja televisioonis kokku leppida veel, kuna, kus ja kellega me kohtume. Sa ei saa olla ühel päeval nagu mitmes erinevas linnas. Telefoniga aga saab. Seega sõltub, mõnikord ma isiklikult mõtlengi, et misasja need Ekspressi töötajad nii kaua teevad.“

Selgus, et ajakirjanike eelnevad kogemused võivad tulla kasuks loole kuluvat aega planeerides. Samuti aitab töökogemus kaasa lähenemisel allikatele, kellelt on vaja kätte saada

võimalikult detailne ning objektiivne informatsioon. Siinkohal tuleb aga arvestada, et inimesed ja/või organisatsioonid ei pruugi alati ajakirjandusega samas tempos töötada.

3.3 Jõudmine moraalsete otsusteni

3.3.1 Tõsiseltvõetava informatsiooni pakkumine

Intervjueeritavate vastustest selgus, et kuigi enamjaolt pakub juhtum eetilises kontekstis mitmeid dilemmasid, peavad ajakirjanikud lisaks probleemkohtadele jälgima ka võimalikult uudisväärtusliku informatsiooni pakkumist meediatarbijatele. Mõnel juhul muutus ajakirjanike jaoks keeruliseks spekulatsioonid ja valida, kas jääda situatsioonides truuks eetikale või avaldada detaile, kuna nende rohkus muudab situatsiooni elutruuks ning paneb avalikkust mõtlema probleemi tõsidusele.

Gavronski pööras vastustes eraldi tähelepanu sellele, et „Pealtnägijale“ omaselt püüaksid nemad leida viisi, et kajastus oleks piisavalt jõuline, kuna teletelugudele kipub olema iseloomulik, et lugu jääb visuaalilt ja ülesehituselt nõrgaks ning mõjub seeläbi nõrgemalt ka selle vaatajatele.

Anna Gavronski: „Me ikkagi avaldaksime need selle mõttega, et kui me neid ei näita, siis inimesed ei saa aru, kui hull probleem see on. Need peaks olema ikka piisavalt jõhkrad kaadrid, et need ei saaks olla lihtsalt, et kuule, korista oma tuba ära, Sa oled ikka nii laisk ja noh, sellist asja me ei avaldaks.“

Kuigi ka teleajakirjanik Butšakov kirjeldas oma vastustes, et televisioonis mõjuvad peamiselt kaadrid, kus kannataja ise sõna võtab ning oma probleemidest räägib, ei käsitletud viimane oma vastustes kaadrite jõulisust ja „Radari“ valikuid selle osas, mis visuaalselt avalikkuse tähelepanu köidaks.

Veel lisandus Gavronski vastustest uudisväärtuste printsiip, mis dikteerib ajakirjaniku sõnul „Pealtnägijas“, millised vihjed võetakse lõpuks uurimise alla, samuti, millises seisus on teleajakirjanikud võrreldes teiste ajakirjanikega hetkel, mil saadetakse vihje ning peaks hakkama asja uurima.

Anna Gavronski: „Tihti me ei võta neid lahendada, et see peaks olema, kui näiteks siin juhtukski nii, et ma ei tea kümme last põgeneks lastekodust ja viis last isegi võib-olla. Ja mina

teaksin, kus nad on ja nad räägiksid minuga, aga keegi teine ei tea, kus nad oleks. Siis ma arvan /toim/, et me teeksime sellest midagi.“

Ka siinkohal leidis Butšakov erinevalt Gavronskist, et „Radar“ asuks igal juhul teemat uurima, kusjuures eriti tugevaks muudab mehe sõnul juhtumi fakt, et lapsevanem on seda varajasemalt juba uurinud, mistõttu on tõenäoliselt tegemist ka tõese vihjega.

Jüri Butšakov: „See, et lapsevanem on püüdnud asja lahendada, tähendab muidugi ka seda, et ta võis teistmoodi nagu rikkuda sinna lahenduseni jõudmist. Näiteks, et kuulge, keegi uuris onju ja me ei tee enam kunagi midagi halvasti.“

Sarnaselt puudutasid ka kirjutava meedia ajakirjanikud intervjuudes tõsiseltvõetava informatsiooni vajalikkust uudistes, seda aga teistsugusest küljest. Päevalehe ajakirjanik seadis juhtumi puhul kahtluse alla, kuivõrd tõest ja selget informatsiooni oleks tal võimalik saada osapooltelt, keda on vaja stiimulmaterjali lahendamiseks intervjuuerida. Ajakirjanik tõdes, et uudise kirjutamisel tuleb kindlasti olla erakordselt ettevaatlik.

Tuuli Jõesaar: „Kui on kahtlus, et juhataja selgitused ei ole piisavad /toim/, tuleks siis ikkagi muidugi lugu avaldada koos kahtlustega /toim/ ja leida välja, kas seal ikkagi võib tegemist olla ennasthävitava tegevusega, juhtum on väga komplitseeritud ja võib osutuda valeks.“

Sarnaselt vastas ka Ammas, et kuna tegemist on komplitseeritud juhtumiga, on lõpuks ajakirjaniku sisetunne see, mida tuleb jälgida, valides, kas lugu kirjutada või mitte, kuna õige vastus võib välja tulla alles tükk aega hiljem. Kui Päevalehe ajakirjanik pakkus välja aga võimaluse avaldada lugu spekulatsioonidega, leidis Postimehe ajakirjanik, et pigem jääb valik kirjutaja südametunnistusele.

Anneli Ammas: „Kui Sa oled võimalikult paljudega suhelnud, kuulanud, vaadanud, jälginud, siis ma arvan, et ei pane päris mööda, aga põed nagunii. Selliste lugude puhul muud moodi ei saagi, et põed – äkki mingi asi oli, et ei olnud täpselt nii, nagu Sa ette kujutasid.“

Ka Sulev Vedler jäi oma vastustes kahtlevaks selle osas, millisel juhul ning kuidas delikaatset lugu avaldada.

Sulev Vedler: „Kui seal on mingi räige pedofiilia ring ja need lapsed ise räägivad mulle seda, siis ma kindlasti kasutaksin nende juttu. Aga no arvestades seda, et nad on ohvrid, jääksid nad

anonüümseks. Kuid kusjuures ka seal tekib küsimus, kas seda lugu tasub avaldada või mitte. Ja kui nii, siis kuidas seda avaldada.“

3.3.2 Juhtumi osapoolte dikteerimine

Kõnealuse juhtumi juures nimetasid ajakirjanikud mitmeid osapooli, kes võivad püüda ajakirjanikke nende loo koostamise etappides mõjutada, hoidmaks ära selle avaldamise või faktide esitamise.

Alustades lastekodulaste soovidest loo avaldamisel, tõstatas Gavronski probleemi, mille korral otsustavad kannatanud lapsed, et ei soovi „Pealtnägijas“ loo avaldamist, püüdes seda viimasel minutil ära hoida. Ajakirjaniku jaoks tekitaks selline laste übermõtlemine pingeid, kuna lugu on valmis avaldamiseks, ent samas ei soovita lastele tekitada põhjendamatut kahju. Seetõttu on vaja, et ajakirjanik suudaks aru saada olukorra tõsidusest. Ka Ammas leidis, et oluline on välja selgitada lapse ajendid ja motiiv, miks püüab viimane loo avaldamist takistada.

Anneli Ammas: „Kui see ei ole teda väga kahjustanud või kedagi tema lähedast, sõpru /toim/, siis peaks sellel olema kindlasti laiem kõlapind, kuna see ei ole võib-olla üksikjuhtum ja midagi võib ka korduda.“

Ekspressi ajakirjanik Vedler käsitles seevastu olukorda, mil hoopis lastekodu töötajad püüavad loo arengut takistada, põhjendusega, et kõik asjad maailmas ei lahenegi. Samas leidis näiteks Butšakov, et keegi ei saa keelata temal ajakirjanikuna lugu avaldada. Küsimus on pigem selles, et näiteks linnavalitsus saab keelata ajakirjanikul lastega rääkida.

Jüri Butšakov: „Kui mingisugune asi läheb kaugemale, jõuab kohtu tasemele, siis teoorias võivad ju ka kohtunik ja prokurörid mingil määral Sulle selgeks teha, et kuulge, te ei tohi neid asju praegu või neid ütlusi või neid blogipostitusi kasutada.“

Butšakov lisab, et siin oleneb aga suuresti olukorrast ja sellest, kui põhjendatud on keelaja argumendid. Igal juhul annaks viimane võimaluse, et ehk ei ole ühe või teise osapoolle kajastamine loo kontekstis vajalik.

Ka Jõesaar leidis, et probleemid võivad pigem tekkida suhtlemisel lastekodu töötajatega, kuna viimased ei pruugi süüd omaks võtta, keeldudes ajakirjanikele kommentaare andmast. Sel juhul püüavad töötajad n-ö peatada loo avaldamist ning vältida kommentaaride andmist.

Tuuli Jõesaar: „Sellisel juhul on minu järgmine käitumine, et püüda veenda, et lugu ilmub niikuinii, teil on parem, kui te räägite ja loomulikult tasuks siin survestada hoopis kõrgemate ametkondade kaudu, mis jällegi maavalitsus ja ministeerium ja kui sealne surve ei aita ka lastekodu uksi lahi teha, siis esialgne lugu välja panna.“

Ammas tõi seevastu sisse teistsuguse lähenemise, kirjeldades, et tema arvamusel kuulub mõjutamine ja meediaga manipuleerimine pigem poliitilisse valdkonda. Kui aga lastekodu töötajad püüaksid ajakirjanikuga manipuleerida, annaks see loole ainult rohkem tõesust.

Viimaks käsitles Butšakov võimalikuna ka varianti, et televisioonis püüab ajakirjanikuga manipuleerida reklaamiosustaja ehk sponsor, kes võib telekanali panna näiteks valiku ette, et vastasel juhul reklaami enam ei võeta. „Radar“ leiab siinkohal, et on orienteeritud aga ajakirjanduslikele väärtustele, mistõttu ei oma nende jaoks tähtsust ka see, kui mõni reklaamiosustaja saate valikute tõttu kaob.

3.4 Üldised eetilised printsiibid ajakirjanike töös

Lisaks stiimulmaterjali võimalikele lahenduskäikudele selgusid intervjuudest ajakirjanike mõtted üldistest eelistest küsimustest ning sellest, millised eetilised põhimõtted on neile kõige olulisemad ja milliseid järgivad nad oma igapäevatöös.

Selgus, et Päevalehe ajakirjanikud järgivad näiteks oma toimetuse koostatud ajakirjanduseetika koodeksit, mis pakub toimetuses rohkesti kõneainest.

Tuuli Jõesaar: „Selles mõttes, et võib kuulda, et eetilisus on sageli kõne all ja kui keegi vale sammu teeb, siis see saab mitte just institutsionaalselt ära märgitud, kuid see on kolleegide seas läbi arutatud, et see ei olnud õige või oli vale. Kas ka nüüd veebimeedias neist kinni peetakse, selles ma enam nii kindel ei ole.“

Seevastu rääkis Vedler, et Eesti Ekspressi toimetuse lähtub oma töös kõigile sarnastest ja ühestest põhimõtetest, mis on reguleeritud ajakirjanduseetika järgi.

3.4.1 Kajastatavate teemade olulisus ühiskonnas

Intervjuudest selgus, et üks olulisemaid põhimõtteid on juba üsna varases staadiumis analüüsida, kas teema võib minna vastuollu eetikaga, tekitades rohkem kahju kui kasu.

Samuti on intervjuueeritavatel oluline kaaluda, kuivõrd vajalik on meediatarbijatel kuulda uuritavast teemast.

Anna Gavronski: „Tavainimesed küsivad esimesena, et noh, kas seda teemat te ei julgegi kajastada, et ei, me julgeme kõike kajastada, et pigem on see, et kas me, kas see tundub huvitav, kas see tundub vajalik /toim/.“

Sulev Vedler rõhutas aga veelkord põhimõtet, et alati ei ole vaja käituda ajakirjanikuna, vaid eelkõige kodanikuna.

Sulev Vedler: „Mõtlemata, et kellegi tervis või elu on ohus – see on esmatähtis. Siis on lugu nagu teisel kohal. Ja lugu ei pruugi tulla.“

3.4.2 Tõe kajastamine

Ühe eetilise tõekspidamisena tõid ajakirjanikud välja tõe kajastamise ükskõik millise uudise kontekstis. Jõesaare sõnul tagab tõe kajastamine meedias turvalisuse ka professiooni esindajale endale, kuna sellisel juhul langevad tõenäoliselt ära erinevad probleemid, näiteks kohtukutsed jm.

Tuuli Jõesaar: „Ma arvan, et võimalusel kirjuta ainult seda, mis on tõde. Selgita välja tõde. Igas asjas, et see on kõige olulisem. Nagu meie selle Ekspress Meedia juht Hans H. Luik on öelnud – meie business on tõde.“

Tõe järgimine on sarnaselt vajalik uudises esitatavate faktide puhul, mistõttu leidsid intervjuueeritud teleajakirjanikud, et on oluline pöörata erilist tähelepanu sellele, et lugudes ei esineks faktivigu ja möödarääkivusi. Kusjuures põhjendas Gavronski argumenti sellega, et vastasel juhul võib lugu kaotada osa oma väärtusest ning ajakirjanik osa rahva usaldusest.

Anna Gavronski: „Just „Pealtnägijad“ iga lause üle kontrollida, kui see tekst valmis saab, et see võtab tohutu aja ja tohutu, see peab olema kindlasti väga väga täpselt kontrollitud, et mingeid rumalaid faktivigu, mis mingi loo selle väärtuse kahandavad, sest et mingi üks väike vale number või midagi sellist ja siis on kohe kõik läinud.“

Kuid ka võrdse sõnaõiguse pakkumine on „Pealtnägija“ jaoks oluline, tagamaks uudise tasakaalukuse ja tõesuse.

3.4.3 Kahju vältimine

Kõik intervjuueeritavad leidsid, et hoolimata loo tõsidusest ning avalikust huvist tuleb suhtuda kriitiliselt informatsiooni, sh detailide avaldamisse meedias. Kuna alaealised on haavatav sihtrühm, on ajakirjaniku ülesanne tagada, et avaldatav uudis ei teeks kellelegi liiga rohkem, kui see on loo kontekstis vajalik.

Tuuli Jõesaar: „Selge on see, et konfliktsete lugude puhul keegi saab haiget. Aga jah, ära tee rohkem kui vaja ja ära avalda rohkem piinlikke detaile, kui lugu sisulises pooles ette näeb.“

Seejuures lisas Jõesaar, et isikuandmete ja nende avalikustamisega on tavaliselt ajakirjanike piirid selged ja loogilised ning seal on eksimisruumi vähem. Delikaatsete isikuandmete puhul on vaja aga rohkem analüüsivõimet, kuna selle kohta eetikakoodeksis ettekirjutised puuduvad.

Jõesaarest erinevalt rõhutasid Ammas ja Butšakov aga tõika, et alati on tähtsam inimene kui lugu, mistõttu tuleb suuresti lähtuda oma südametunnistusest, käsitledes materjali selliselt, et keegi ei saaks viga.

Anneli Ammas: „Ei saa olla niimoodi, et lugu on nii hea, et ükskõik, mismoodi see lõpuks inimesele mõjub. Rääkimata sellest, kui on lapsed, siis Sa pead olema nii kikirvarvul /toim/.“

Seejuures lisas Ammas, et tegelikult kehtib selline käitumine aga nii laste kui ka täiskasvanute puhul, kuna need, kes ei ole igapäevaselt meediaga kontaktis, ei saa sageli aru, mida nad võivad endale ja oma lastele tekitada.

Anneli Ammas: „Ka kõige paadunum pere peksja. See, mis ta tegi, on nagu jama, aga samas Sa hakkad mõtlema, et see perekond on ka eksle. Ühelt poolt peab pere edasi elama.“

Ka Butšakov nentis, et tema lähtub otsustes sageli just südametunnistusest, mis läheb eriti tugevalt tööle, kui lugu on valmis ja eetris jookseb.

Jüri Butšakov: „Mõnikord on niimoodi, et see on mingi äge lause või mis nagu seal loos, ma tean, et see annab loole jube palju juurde, aga ma päris tihti pean arutlema, äkki ikkagi see võib talle kahju tuua. Ma enamasti ikka võtan selle ära.“

Erinevalt teistest käsitles Vedler eetilisi tõekspidamisi kui kristlikke põhimõtteid, põhjendades, et kui ajakirjaniku väärtushinnangud on õiged, siis võiks just selle järgi joonduda.

Sulev Vedler: „Hästi hea on kasutada seda mõtet, et see, mis Sa teed teistele, Sa võid arvestada, et seda teevad teised ka Sulle. Vähemalt. Ülekohtune ei tohi olla ja ongi kõik.“

Kuid nagu kirjeldas ka Ammas, ei tule kahjude vältimine antud juhtumi puhul kõne alla mitte ainult osapooltele, sh peamiselt lastele, kannatuste valmistamise juures. Ajakirjanikule on oluline ka iseenda säästmine ja kaitsmine, mis on peamiselt teostatav põhjaliku eeltööga, mis omakorda tagab professiooni esindajatele teatud kindlustunde, et uudistega läheb õnneks ning tegemist ei ole raisatud ajaga.

3.4.4 Juhtumi võimalikud tagajärjed

Ühe huvitava aspektina tõstatisid intervjuudest stiimulmaterjali võimalikud tagajärjed erinevatele looga seotud osapooltele. Seejuures erinesid näiteks erinevate ajakirjanike käsitlused laste kui kannatajatega seotud võimalikest tagajärgedest, kusjuures kui enamus ajakirjanikest keskendus pigem sellele, et lastel on võimalus lastekodust pääseda ning hoolitsevad vanemad leida, siis üks kirjeldas pigem võimalust, et lapsed õpivad igal juhul, kas nende sõna loeb ja kas seda võetakse arvesse või mitte.

Jüri Butšakov: „Ideaalne lahendus oleks see, et lastekodulapsed tunneksid ennast hästi ja siis tuleksid loo tagajärjel mõned inimesed, kes tahaksid omale lapsendada last ja leiavad nad üles. See oleks ju kõige vingem asi üldse.“

Päevalehe ajakirjanik Jõesaar pakkus omalt poolt välja aga kaks võimalikku lahendust sõltuvalt sellest, kas ilmneb, et lugu oli fiktsioon või mitte.

Lugu osutub fiktsiooniks

Tuuli Jõesaar: „Üks negatiivne asi, mis kindlasti juhtuda võib, on see, et see annab lastele, kes tõenäoliselt ei andnud endale aru, millega nad mängivad. Fiktsiooni luues annab see neile signaali, et jõud on fiktsioonil ja see annab neile manipulatsioonivahendeid nagu edasiseks. Kui mõistus tööle hakkab, et oota, niimoodi saame me tähelepanu, mingi ilge hulk inimesi hakkab ringi jooksmas, mingi suur jama on.“

Lugu on tõene

Tuuli Jõesaar: „Kui lugu osutub tõeks ja selgub, et mingisugune hulk lapsi tegeles niimoodi protestiga ja enese kahjustamiseks, siis on tagajärjed muidugi see, et /toim/ lapsed saavad mingisuguse julgustuse, et nende teatavast väljaastumisest oli kasu. Kindlasti toob see kaasa mingisuguste protsesside muutuse, võimalik, et personali muutuse, võimalik, et mingi muu.“

Jõesaar ja Gavronski leidsid ühiselt, et lastele võivad mõjuma hakata töötajate negatiivsed emotsioonid, mis juhtumiga igal juhul kaasnevad, mistõttu ei ole nendel lastel lõppkokkuvõttes lastekodus kindlasti parem olla.

Seejuures astus Jõesaar sammu edasi, olles empaatiline selle osas, kuidas võib stiimulmaterjal ühiskonnas laiemalt mõju avaldada ning milliseid tagajärgi endaga kaasa tuua. Siinkohal nentis ka Postimehe ajakirjanik Ammas, et sarnaseid probleeme võib kerkida ka tavaperedes, mis on samuti ühiskondlikult olulised lahendada.

Tuuli Jõesaar: „Laiemas kontekstis on kõigil lastega seotud lugudel on alati olnud hästi tugev resonants. Ma arvan, et kindel tagajärg on see, et see tõmbaks mõneks ajaks rohkem tähelepanu asenduskodudele: kuidas need toimivad, kas see süsteem on asjakohane, kes on need inimesed, kes seal töötavad.“

Kõigi intervjuueritavate vastustest jäi kõlama mõte, et ajakirjaniku jaoks on juhtum saanud ideaallahenduse, kui viimane suudab tõestada, kui halb olukord on ning lapsed saaksid seeläbi piisavalt abi, et oma eluga edasi minna. Kuid nagu eelnevast analüüsist selgus, jäi siinkohal erinevaks ajakirjanike suhtumine selle osas, kas juhtumi lahendamine on võimalik vaid professionaalsel või ka tavakodaniku tasandil.

Samuti tõi osa ajakirjanikest välja tõenäosuse, et lastekodude süsteem ja reguleerimine saavad parandatud ka riiklikul tasandil, et töötajatel ei ole võimalik teha suurel määral isetegevust, mis võib kahju tekitada näiteks lastekodus elavatele lastele.

Tuuli Jõesaar: „Oletame, et kokk tassib igal päeval kilode kaupa toitu välja või et juhataja on tõeline türann, et see saaks korda. Või kui see on auk regulatsioonis, et siis see parandatakse Riigikogu tasandil ära või siis omavalitsuses, oleneb, mis see siis on.“

Nii Vedler kui ka Ammas mainisid juhtumi võimalike tagajärgede juures oma eelnevat kogemust, mil on ajakirjanikud ka loo uurimise lõppedes mõne osapoolega pikemalt kontakti

jäänud. Näiteks rääkis Ammas loo Hondurase tüdrukust², kelle keeleõpet jt protsesse ta põnevusega tänaseni jälgib. Vedler rääkis seevastu loo väikesest poisist, kes kunagi lastekodust minema jooksis ning kellega ajakirjanik veel juhtumi lahenedes ligi viis korda kohtus. Seejuures lisas Ammas, et tegemist on väga suure erandiga, kui ajakirjanik mõne allikaga nii pikalt ühendusse jääb.

Seega on ajakirjanike ootused juhtumi tulemuste osas orienteeritud sellele, et olukord leiaks efektiivse lahenduse ja lapsed ei peaks rohkem kannatama. Samas tuleb ajakirjandusel alati valmis olla ka negatiivseks stsenaariumiks, puudutagu see siis loo ärakukkumist või osapoolte suurenevaid kannatusi loo avaldamise tõttu.

² Ammas, A. (2016). Hilda Vaike imeline teekond Eestisse. Postimees, 20. juuli. Kasutatud 20.05.2017
<http://www.postimees.ee/3769963/hilda-vaike-imeline-teekond-eestisse>

4. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON

Käesolevas peatükis esitan bakalaureusetöö empiirilise materjali analüüsil põhinevad peamised järeldused uurimisküsimuste kaupa. Järeldusi olen sidunud ning võrrelnud eelnevates peatükkides esitatud teoreetiliste lähtekohtadega, samuti kaasanud need üldisemasse diskussiooni. Peatükis esitan ka meetodi kriitika ja edasised võimalused teema uurimiseks.

4.1 Järeldused

1. Millised eetilised dilemmad kerkivad esile konstrueeritud ajakirjandusliku juhtumi lahendamisel?

Ühe suurema dilemmana tajuvad ajakirjanikud laste eraelu kajastamist ning nende identifitseerimist uudistes. Kuna juhtumi kontekstis on tegemist alaealistega, kes on ajakirjandusega suhtlemisel kogenematud, tõstatus küsimus, kelle huve juhtumi kajastamine kõnealusel juhul teeniks ning kas teemast väga spetsiifiliselt rääkimine on ennekõike vajalik. Siinkohal langeb ajakirjanike peamine dilemma kokku ka Eesti ajakirjanduseetika koodeksis (1998) esitatud nõudega veenduda avalikkuse vajaduses informatsiooni omada.

Ajakirjanikud peavad eetiliseks läheneda lastele peamiselt neid esindavate professionaalide, st psühholoogi või uurija kaudu, kellel on erialased teadmised sellest, kuidas suhelda kannatanud lastega. Samas leidis üks ajakirjanik vastupidiselt teistele, et võimalusel tuleks lastele igal juhul ligi astuda, seda aga mitte ajakirjaniku, vaid tavakodanikuna, saades nii selgemat aimu laste tegelikust olukorrast. Seejuures ei pidanud ajakirjanik valikut ebaeetiliseks, kuna nägi tulemusena võimalust, et laste olukord paraneb ja töötajad lastakse suure tõenäosusega lastekodust lahti. Taolist lähenemist võib kõrvutada tagajärjepõhise mõtlemise filosoofiaga, mis püüab erinevatele huvirühmadele tagada võimalikult positiivse lõpptulemi (Foreman, 2010). Samal ajal lähtus enamik intervjueeritavaid oma valikus pigem reeglipõhise mõtlemise printsiipidest (*ibid*), mis on ilmselt tingitud ajakirjanduseetika põhimõtetest intervjuerida ning teha ülesvõtteid lapsest tema eest vastutava isiku juuresolekul (Eesti ajakirjanduseetika koodeks, 1998).

Üldjoontes pidasid ajakirjanikud oluliseks, et uurimise käigus ei suureneks laste kannatused, samuti, et laste identiteeti ei oleks võimalik tuvastada uudistes avaldatava teksti ja/või pildi

kaudu. Seega tõusis Lambethi (1986) käsitletud universaalsetest väärtustest esile inimlikkus, millega ajakirjanikud püüdsid vältida kahjude tekkimist. Eriti oluliseks sai identifitseerimise küsimus teleajakirjanduses, kus on keerulisem tagada inimeste privaatsust. Sarnast alaealistele lähenemise problemaatikat on käsitlenud ka Keeble (2001), kes kirjutas Briti Pressikaebuste Komisjoni otsusest 1997. aastal piirata laste kohta käivate detailide avaldamist ajakirjanduses. Olenemata televisiooni raskustest vältida laste isikustamist ekraanil, tõusis just teleajakirjanduse kontekstis esile vajadus anda sõna kannatanule, et lugu avalikkust kõnetaks ja mõju avaldaks. Sestap osutus just teleajakirjanike jaoks keerulisemaks dilemma, mil määral võib televaatajatele lapsi näidata ja kas sel oleks enam halbu või häid külgi. Sellest hoolimata jäid ajakirjanikud otsusele, et negatiivne kaaluks tõenäoliselt üle positiivse, lähtudes oma eetilistes valikutes reegli- ja tagajärjepõhise filosoofia kombinatsioonist (Foreman, 2010). Samuti sai lähtuvalt tulemustest kinnitust minu juhtumi konstrueerimisel tõstatatud hüpoteetiline oletus, et kuna lapsed on sotsiaalselt haavatav rühm, lähtuvad ajakirjanikud oma eetilistes valikutes põhimõttest mitte tekitada viimastele veel enam kannatusi.

Bakalaureusetöö tulemusena ilmnas ajakirjanike vajadus kontrollida fakte ning teha põhjalikku eeltööd. Vastasel juhul võivad professiooni esindajad sattuda valeinformatsiooni kätte, jäädes ilma uudisest ning halvemal juhul kahjustades ka oma professionaalset mainet. Üks ajakirjanik pidas siinkohal eriti oluliseks, et see võib omakorda mõjutada, milliseid manipulatsioonivõtteid kasutavad lapsed tulevikus omale tähelepanu tõmbamiseks, kuna vaatamata sellele, kas lugu osutub tõseks või mitte, on lapsed näinud, mil määral on täiskasvanud valmis olukorras reageerima. Kui kõnealune ajakirjanik leidis, et seetõttu on uudises mõistlik jätta ruumi võimalusele, et laste kirjutatud postitused osutuvad fiktsiooniks, siis pidas teine valikut pigem ajakirjaniku südameasjaks, mistõttu langetatakse otsus sisetunde põhjal. Ajakirjanike ebakindlust juhtumikohase informatsiooni avaldamisel toetab ka Singeri (2006) käsitus internetist kui vaba kõne tsoonist, millest tulenevalt lähenesid ajakirjanikud erinevalt sellele, kas ja mil määral peaks kahtlusi informatsiooni osas avalikkusele edasi andma. Lähtudes Lambethi (1986) väärtustest, on siinkohal tegemist tõe printsiibi järgimisega ajakirjanike eetiliste dilemmaide lahendamisel.

Eetilise dilemma tõstatas ka kogutud tõendusmaterjalide kasutamine loo kontekstis, mis on paratamatu osa ajakirjanike tööst ning uudise koostamisest. Ajakirjanike ülesandeks on jääda hea maitse piiridesse, pöörates tähelepanu ka Browni (2006) hea ajakirjaniku põhimõtetele,

näiteks olla tundlik hetkel, mil tuleb kasutada intervjuu- või fotomaterjale inimestest, kes on pidanud kannatama. Vaid ülekaalukas avalik huvi kaalub üles kellegi privaatsuse rikkumise (Brown, 2006).

Harro (1996) palub ajakirjanikel informatsiooniallikatesse suhtuda teatava kriitilisusega, kuna nendeks on sageli inimesed, kes edastavad infot väga konkreetsetel, endale olulistel põhjustel. Seevastu ilmnes tulemustest, et intervjuueeritud ajakirjanikud ei tajunud juhtumis kirjeldatud hea sõbra kasutamist algallikana kui eetilist dilemma, st sekkumisena ajakirjaniku autonoomiasse, kuna puudus nägemus, kuidas saaksid tuttavad uudist omakasu eesmärgil kasutada. Pigem rõhutati, et algallika mainimine ei ole loo kontekstis vajalik, mistõttu tuleb tagada viimase privaatsus. Siinkohal ei saanud kinnitust minu hüpoteetiline oletus, et olukorras, kus ajakirjanikule annab informatsiooni tema sõber, kontrollib ajakirjanik, et allikas ei jagaks informatsiooni omakasu huvides. Vaid üks intervjuueeritav viiest käsitles kõnealust teemat kui olulist aspekti, millele ajakirjanik peaks kindlasti mõtlema.

Lastekodu töötajate andmete kasutamine uudistes osutus eetiliseks dilemmaks vaid osaliselt, kuna eelkõige on tegemist täisealiste inimestega, kes on väidetavalt tekitanud lastele põhjendamatu kannatusi, kusjuures on seadusandluse kohaselt lubamatu lapse alavääristamine ja hirmutamine viisil, mis valmistab neile piina, ohustab kehalist või vaimset tervist jm (Eesti Vabariigi lastekaitse seadus, 1992). Seega on moraalne avaldada töötajate kohta kogu informatsioon, mis on loo kontekstis teada. Kõnealusel juhul on oluline mõelda ka aspektile, kas lastekodu töötajate avalikustamine võib tekitada lastele lisamuresid. Dilemma valguses leidis üks ajakirjanikest, et siinkohal oleneb otsus ka juhtumi tõsidusest, kuna näiteks kuriteo toimumisel on laste positsioon tõenäoliselt veelgi haavatavam. Ajakirjanike dilemma toetab Browni (2006) kirjutatu, et eetiline ajakirjanik peab valima sellise tee, mis tekitab võimalikult vähe kahju. Kuna paljude inimeste jaoks on ajakirjandusega suhtlemine esma- või ühekordne kogemus, võib tehtud kahju neid mõjutada ka pikemas perspektiivis (Brown, 2006). Seejuures lisas teine intervjuueeritav, et tema arvamusel peaks ajakirjanik ka lastekodu töötajate kasutamisel käituma selliselt, et neid võimalikult palju säästa. Sellist valikut võib käsitleda ka kui Kidderi (2003) õiglus *versus* halastus konflikti, samuti osana tõe, õigluse ja inimlikkuse printsiipidest (Lambeth, 1986).

2. Millele toetuvad ajakirjanikud eetikast tulenevate probleemide lahendamisel?

Bakalaureusetöö tulemustest selgus, et ajakirjanikud pöördusid juhtumi lahendamisel esilekerkivate dilemmadega kas toimetuse juristide või kaastöötajate poole. Seejuures tõusis esile juristide piisav kompetents mõistmaks, millised on juhtumi osapoolte õigused ning otsuste võimalikud tagajärjed. Seega on nende abi ajakirjanike jaoks igati kasulik, kui peaks tekkima küsimusi näiteks selles, milliseid fakte on uudistes sobilik laste kohta avaldada. Töökaaslaste abi väljendus peamiselt objektiivse perspektiivi andmises, mis aitab ajakirjanikel tähelepanu pöörata sellele, et lugu on avalikkusele üheselt ja selgelt mõistetav ning sellest ei kuma läbi toimetuse ja/või ajakirjaniku subjektiivseid arvamusi. Kuna ajakirjanike igapäevase rutiini moodustavad tähtajad, toimetuse nõudmised jt aspektid, ei suuda nad sageli ajalise surve tõttu kõiki valikuvõimalusi kaaluda (Beam ja Spratt, 2009), mistõttu on siinkohal abi kõrvalseisja värskest pilgust ja kommentaaridest.

Ka põhjaliku eeltöö vajadus osutus üheks olulisemaks aspektiks, kuna see võib tagada ajakirjanikele kokkuvõttes nii mõnegi niidiotsa juhtumi efektiivseks lahendamiseks. Tegemata eeltöö võib viia seevastu olukorrani, kus juhtumi nn „negatiivne osapool“ lükkab ajakirjanike argumendid tagasi, piirates sellega ka uudiste avaldamise protsessi. Seetõttu on ajakirjanikel oluline kaaluda mitmesuguste allikate, nagu maavalitsus, toitlustusettevõtted jt, kasutamist intervjuerimiseks, sh faktide kogumiseks. Siinkohal on oluline hinnata kriitiliselt ka informatsiooniallika eesmärki, mis võib ühelt poolt viidata inimese soovile saada meedia kaudu avalikku tähelepanu ning jõuda sõnumiga massimeediasse, ent teisalt tähendada siirast soovi teadaolevaid fakte ajakirjanikule teatada (Harro, 1996). Seega on siinkohal tähenduslik ajakirjanike õigluse printsiip, hõlmates endas loo relevantsust, terviklikkust, ausust ja hinnangutevaba käsitlust (Lambeth, 1986), mis on teostatav põhjaliku eeltöö tulemusel.

McBride ja Rosenstiel (2013) kirjutasid, et ajal, mil tehnoloogiad arenevad kiiresti, tulevad ajakirjanduslikud materjalid erinevatest allikatest, nagu organisatsioonid, mõttekojad, sageli ka tavakodanikelt. Ometi tagab traditsioonilisele ajakirjandusele omase täpsuse vaid eeltöö ning põhjalik faktide kontrollimine (Wilkins ja Christians, 2008), mistõttu saab öelda, et intervjueritud ajakirjanike töökultuur ühtib traditsioonilise ajakirjanduse printsiipidega.

Kuna bakalaureusetöö empiiriline osa põhines konstrueeritud ajakirjandusliku juhtumi lahendamisel, mis nägi ette laste postitusi kinnises blogis, tõstatas olulise allikana ka sealsete

postituste, sh piltide ja videote kasutamine uudise kontekstis. Peamiselt on tegemist teleajakirjanike vajadusega kasutada blogimaterjale vaatajatele tõeväärse ja mõjusa uudise pakkumiseks. Trükiajakirjanike puhul kerkis seevastu esile kriitilisem küsimus, kas sealne informatsioon on mõeldud avalikkusele või mitte, kuna materjalide kasutamine, millel on võimalik lapsi identifitseerida, mõeldav ei ole. Seejuures lisasid ka teleajakirjanikud, et reaalsuses ei ole laste kujutamine avalikult mingil juhul võimalik, isegi kui see võiks kaasa tuua tähelepanu, mis lastele lõppkokkuvõttes positiivselt mõjub, näiteks adopteeritakse nad seetõttu kiiremini.

Liivamägi-Hiltrov ja Kask (2016) on kirjutanud Eesti sotsiaaltöötajatele jt käsiraamatu alaealiste intervjuerimise põhimõtetest, mis viitab sellele, et alaealistega suhtlemiseks on vajalik teatav professionaalsus ning oskused. Ka uuringust selgus, et intervjuerides psühholoogi või uurijat, kel on olemas teatav kompetents kannatanud lastega suhtlemisel, aitaks see loosse lisada nii-öelda laste perspektiivi. Samas pidas nii mõnigi ajakirjanik oluliseks põhimõtet, et inimene, kes lastega suhtleb, peab eelkõige suutma mõista nende vajadusi toe pakkumisel ning lastega suhestuma, olgu selleks siis mõne organisatsiooni töötaja, ajakirjanik või keegi teine.

Uuritavate omavaheline vastuolo tekkis küsimuses, mis puudutas lastekaitse kaasamist juhtumi lahendamisel. Ühest küljest on kontakteerumine oluline, kuna lastekaitse võib pakkuda häid lahendusi lastele lähenemiseks, samas dikteerida aga laste kohta käiva informatsiooni kajastamist uudistes. See tähendab, et lastekaitse ei lähtu oma otsustes uudisväärtustest ega ajakirjanduse põhimõtetest, mistõttu ei näe nad ka vajadust näiteks laste kohta käivate detailide avalikustamiseks. Enamus jäi sellegipoolest arvamusele, et lastekaitse kaasamine on lähtuvalt situatsioonist kindlasti vajalik, kuna kõige tähtsam on laste päästmine kannatustest. Ühe ajakirjaniku jaoks oli oluline aga tõik, et lastekaitse organisatsioonina tõenäoliselt märkimisväärset abi ei pakuks, mistõttu on kaheldav ka nende poole pöördumine.

Nii küsimustes, kuidas oma aega juhtumiga tegeledes planeerida, millele enim tähelepanu pöörata, milliseid allikaid kindlasti kontrollida jpt, tõstatasid ajakirjanikud ühise aspektina lähtumise töökogemusest, mida saab sageli ka värskete juhtumite uurimisel rakendada. Paralleele on siinkohal võimalik tõmmata näiteks Abromovitchi (2007) võrdlusega eetilise teadlikkuse ja lihaste vahel. Sarnaselt viimastele vajavad ka ajakirjanike erialased teadmised pidevat rakendust, et mitte kaotada suutlikkust juhtumite uurimisel toime tulla ning juba

teadaolevaid kontakte kasutada. Samuti on Lambeth (1986) kirjeldanud, et ajakirjanik suudab hinnata informatsiooni õigsust lähtudes harjumuspärasest täpsusest informatsiooni töötlemisel (*ibid*), mis on samuti osa juba varajasemast töökogemusest.

3. Kuidas jõuavad ajakirjanikud moraalsete otsusteni?

Ajakirjanduseetika koodeks ütleb laste intervjuerimise ning faktide avaldamise kohta, et seda võib teha vaid juhul, kui avalikkuse huvi informatsioonist kaalub üle laste privaatsuse kahjustamise (1998). Bakalaureusetöö tulemustest selgus, et ajakirjanikud kaalutlevad peamiselt kahe võimaliku variandi vahel – kas jääda truuks eetikale või avalikkusele. Dilemma on omakorda osa Bakeri (1997) konfliktsetest paradigmatel, kus tuleb valida näiteks indiviidi ja kogukonna vahel. Eriti problemaatiline on dilemma teleajakirjanduses, kus tuleb kõnealust lugu tehes mõelda, kuidas viia vaatajateni probleemi tõsidus ning kannataja peamised raskused. Paratamatult on vaatajal lihtsam probleeme mõista läbi efektsete ja mõjusate kaadrite, ometi ei saa unustada ka eetilise ajakirjaniku põhimõtteid sellest, et lapsi ei tohi olla võimalik uudistes identifitseerida.

Samuti tõstatus bakalaureusetöös mõte, et osapooled võivad ajakirjanikele anda ka vaeinformatsiooni. Seetõttu on professiooni esindajatel oluline kaaluda loo avaldamist isegi sellisel juhul, kui algselt selgub, et probleemi ei ole. Kogu subjektiivsuse ja arusaamatuse juures peab ajakirjanik suutma säilitada tasakaalustatuse ning andma avalikkusele märku, et uudise näol on tegemist spekulatsioonidega, mil ei ole antud ajahetkel täielikku tõepõhja, ent mis on järgneva uurimise käigus täienemas.

Ühe keerulisema küsimusena tõstatus, mil määral püüavad erinevad osapooled omada kontrolli ajakirjanike loo avaldamise üle. Harro (1996) kirjeldas võimalike informatsiooniallikatena erinevat tüüpi inimesi, kellest esimene soovib uudist või teadaolevat fakti ajakirjanikule teatada, sest see parandab tema enesetunnet, teine seevastu vajab kohta, kus oma arvamust avaldada ning avalikkuse tähelepanu köita. Soov saada meedias tähelepanu kehtib enamjaolt vaid siis, kui tegemist on positiivse sõnumiga (Harro, 1996). Näiteks selgus uuritavate vastustest, et kõnealuse juhtumi puhul võib ajakirjanike poole pöörduda kannatanud laps, kes on algselt soovinud küll uudise avaldamist, ent mõtleb ümber ning palub, et ajakirjanik lugu siiski ei avaldaks. Sellised situatsioonid muudavad omakorda keeruliseks ajakirjanike olukorra, kuna järgmiseks küsimuseks saab, kas astuda vastu eetikale,

sh allika palvele, ning informatsioon sellegipoolest avaldada või mitte. Siinkohal selgitas näiteks üks ajakirjanikest, et peamine on kindlaks määrata lapse ajend ja motiiv, miks viimane loo avaldamist soovib takistada. Kuna ka eetikakoodeksis seisab, et eraisikutel on suurem õigus kontrollida enda kohta käivat teavet ning vaid ülekaalukas avalik huvi õigustab privaatsuse rikkumist, tõuseb selgelt esile Foremani (2010: 75–81) kirjeldatud moraalifilosoofiate nelik, mille hulgast peab ajakirjanik oma tõekspidamistest lähtuvalt valima kõige sobilikuma lähenemise.

Seejuures rääkisid ajakirjanikud ühest küljest ühiskondlikust resonantsist, mis lugude puhul sageli kerkib ning tähelepanu mõneks ajaks juhtunule osutab, mistõttu on oluline sarnaseid sotsiaalteemasid ka aeg-ajalt avalikkuseni tuua. Samas võib siinkohal paralleele tõmmata oluliste uudisväärtustega, nagu mõju avalikkusele, konfliktisus ja ebatavalisus, mille kombinatsioon on tõenäoliselt piisavalt mõjus selleks, et teema avalikkust ka pikemas perspektiivis kõnetaks. Teisest küljest pidas enamik ajakirjanikest inimest igal juhul loost tähtsamaks, olgu tegemist siis laste või täiskasvanutega, mistõttu ei saa ka näiteks paadunud perepeksja isikustamise juures mõelda vaid avalikkuse vajadusele, vaid ka sellele, keda on pärast isa avalikustamist võimalik veel identifitseerida. Kuna aga eetikakoodeks kui selline töötab peamiselt eetilise teadlikkuse stimuleerimise eesmärgil, millest ei ole leitavad täielikud mustrid juhtumite lahendamiseks (Abramovitch, 2007), on selge, miks langetavad ajakirjanikud oma valikud sageli sisetunde põhjal.

4.2 Diskussioon

Bakalaureusetöö keskmes on sissevaade uurivajakirjanike eetilistesse dilemmadesse konstrueeritud stiimulmaterjali põhjal, mis andis ajakirjanikele võrdsed võimalused oma tööeetika kirjeldamisel ja põhjendamisel. Uurijana soovisin saada ülevaadet ajakirjanikutöö peamistest protsessidest ning antud elukutsega kaasaskäivate moraalsete otsuste olulisusest. Samuti mõista, millistele taustajõududele on ajakirjanikud valmis toetuma juhtumi professionaalsemaks lahendamiseks ja millistes olukordades valima eetika asemel avalikkuse huvi või vastupidi. Varem on eetilisi dilemmasid uuritud kas ühe toimetuse põhiselt või uurija poolt kehtestatud valikvastustest lähtuvalt. Seevastu ei ole eetikat uuritud erinevate toimetuste põhjal, lähtudes juhtumist, mille puhul ei anna uurija ette mitte konkreetseid valikuid, vaid stimuleerib ajakirjanikke küsimustega oma mõtetest ja valikutest rääkima.

Töö näitab eelkõige ajakirjanike võimekust kaaluda, kuidas käituda eetiliselt keerukates olukordades selliselt, et juhtumise kannatanud osapooltel ei tekiks meedia tegevuse tõttu veel enam kannatusi. Siit tõstatub omakorda meedia rolli küsimus, kuna ajakirjanikud tunnetavad erinevalt positsiooni, mis tuleks võtta sotsiaalselt delikaatsete juhtumitega tegelemisel. Ühest küljest on võimalik jääda ajakirjanikuks, kes kogub informatsiooni küll eetilistest tõekspidamistest lähtuvalt, ent näeb selget vajadust juhtumi kajastamiseks. Teisest küljest on võimalik käituda tavakodanikuna, kes jõuab esmalt selgusele, mis on kannatanute positsioon ja motiivid, püüdes ära hoida veel suuremad kahjud, kui on senini tekkinud, ning alles siis mõelda, kas juhtumi problemaatika on kajastamist väärt. Seega võivad ajakirjanikud jääda küll mõlemal juhul eetiliselt korrektseks, ent tunnetada sellegipoolest erinevalt juhtumi uudisväärtuslikkust ning avalikkuse vajadust olla informatsioonist teadlik.

Esmast lähenemist tavakodanikuna analüüsisid bakalaureusetöös peamiselt pikema, st üle 20-aastase tööstaažiga ajakirjanikud, kel on tõenäoliselt suurem kogemustepagas ja suutlikkus läheneda sotsiaalselt pingelisele olukorrale ettenägelikumalt kui nooremad ajakirjanikud. Samuti tõstati pikema tööstaažiga ajakirjanike argumentatsioonis 13-aastaste laste käsitlemine puberteediealistena, kelle käitumismustrid on sageli tingitud erinevatest käskudest ja keeldudest. Kuna ajakirjanikud on tõenäoliselt oma eluaja jooksul pidanud tegelema laste kasvatamisega, suutsid viimased näha konstrueeritud juhtumise kirjeldatud laste käitumist igapäevase ja eale omasena, mistõttu ei pruugi viimaste tegevus olla ka avalikustamist väärt. Oluline on tõik, et postituste ohtu osutada fiktsiooniks suutsid tunnetada ka lühema töökogemusega uurivajakirjanikud, mis näitab, et intervjuueeritavad suudavad vajadusel olla piisavalt kriitilised selleks, et täita ühel ajal kohustust kaitsta osapooli suuremate kahjude eest ning olla samal ajal tõepärase informatsiooni edastajaks avalikkusele.

Postimehe ajakirjanik Anneli Ammas kirjeldas olukorda, kus lastekodulaste toad on sätitud täpselt ühtse joone järgi, mida võiks samuti pidada laste ebatavaliseks käitumiseks. Ka teised naisajakirjanikud kirjeldasid erinevaid märke ja olustikutingimusi, mida peaks juhtumi uurimisel kindlasti jälgima. Nii kujunes valimi soolisest heterogeensusest tulenevalt välja vahe, kui detailseks võivad ühe või teise sugupoole esindajad oma ajakirjanikutöös minna ning millistele detailidele naisajakirjanikud meestest enam tähelepanu pööraks. Valimi väiksusest tulenevalt ei saa seda üldistust pidada kehtivaks väljaspool valimit.

Et ajakirjanikud tunnetasid vajadust hoida kannataja identiteeti varjus ka televisioonis, mille mõju vaatajatele sõltub suuresti näidatavast pildist, näitab see uurivajakirjanike truudust eetilise ajakirjanduse väärtustele. Nagu rõhutas telemagasiini „Radar“ toimetaja Jüri Butšakov, ei ole nende saate juures võimalust, et reklaamiostja manipuleerib saate tegijatega selliselt, et viimased arvestavad loo avaldamisel sponsori kriteeriumitega kõnealusele uudisele. Seega ületab allika turvalisus ajakirjaniku jaoks majanduslikud näitajad, mis võiksid ebaeetilise, ent avameelse loo puhul märgatavalt tõusta.

Bakalaureusetöö kinnitab üldjoontes tänaste uurivajakirjanike suutlikkust jääda truuks traditsioonilise ajakirjanduse väärtustele. Kuigi kodanikuajakirjandusel on sageli tänu internetile, sh erinevatele platvormidele, võimekus pakkuda informatsiooni kiiremini, kui traditsiooniline ajakirjandus seda suudab (Singer, 2006), tunnetavad ajakirjanikud vastutust tuua avalikkuseni kontrollitud uudisväärtuslik materjal. Uudisväärtuslikkus kui selline on aga sõltuv kas ajakirjaniku personaalsetest, toimetusesisestest või eetikakoodeksile tuginevatest valikutest.

Edasised uurimused ajakirjanduseetika valdkonnas võiksid keskenduda näiteks ajakirjanike eetiliste dilemmaidega tegelemisele tööstaaži algaastatel *versus* praegu, mil töökogemused on tõenäoliselt kujundanud seda, mil viisil uurivajakirjanikud dilemmasid käsitlevad. Samuti võiks bakalaureusetööle sarnase uurimuse läbi viia, tuginedes suuremale valimile, mis võimaldaks tulevikus teha konkreetsemaid üldistusi Eesti uurivajakirjanike dilemmakäsitluses.

4.3 Meetodi kriitika

Bakalaureusetöö andmekogumismeetodiks valitud ekspertintervjuu vorm oli minu arvates ammendav selleks, et leida vastused püstitatud uurimisküsimustele ja –eesmärkidele. Pigem esines mitmel korral olukordi, kus intervjuueeritavad jagasid isegi rohkem kogemusi ja juhtumeid, kui uurimisküsimused eeldasid.

Samuti oli valim piisavalt heterogeenne, et näha erineva tüpaažiga ajakirjanike eetilisi valikuid, ning piisavalt homogeenne, mis tähendab, et kõigil ajakirjanikel oli olemas varajasem kogemus sotsiaalteemade uurimisel ja kajastamisel. Valimi kriitikana võib tuua välja selle väiksuse, kuna viis ajakirjanikku ei ole piisav, et teha märkimisväärsed üldistusi.

Samuti on ajakirjanikel individuaalne töötempo ning päeva pikkus ja intensiivsus sõltuvad sageli konkreetsest päevast, mistõttu oli keeruline nendega esmalt kontakteeruda ning mõlemale osapoolle sobivat intervjuuaega leida. Samas on kõigil intervjuueeritavatel olemas ekspertteadmised ja kogemus, et juhtumi uurimist kirjeldada ja analüüsida ka siis, kui see reaalsuses aset leidnud ei ole. Samuti kuulus valimisse väiksem arv teleajakirjanikke, kuna uurivajakirjanduslikke telesaateid on Eestis ainult kaks.

Sellise juhtumipõhise uuringu läbiviimise üks olulisemaid punkte on kindlasti tundliku uurimisinstrumendi väljatöötamine, mille puhul pidin esmalt valdkonnaga tutvuma, et saada ülevaade, mis võiks ajakirjanikes enim eetilisi dilemmasid tekitada. Kuna valimisse kuuluvad ajakirjanikud on erineva töökogemusega, oli pea võimatu tagada olukord, mil professiooni esindajad ei ole kas taolistest juhtumitest kuulnud või sarnaste osapooltega varem kokku puutunud. Seetõttu püüdsin ise konstrueeritud juhtumi ja valimi kriteeriumiga (eelnev sotsiaalteemade käsitlemise kogemus) tagada olukorra, kus kõik intervjuueeritavad on võimalikult sarnasel positsioonil.

Kvalitatiivse sisuanalüüsi juhtumiülene tehnika oli ammendav, võrdlemaks omavahel erinevate intervjuude tekstiosi. Kuna eesmärk oli uurida ajakirjanike võimalikke dilemmasid ja moraalseid otsuseid, st otsustusprotsessi käiku, andis meetod hea võrdleva ülevaate ajakirjanike erinevustest ja sarnasustest. Mõnel juhul tuli ette aga olukordi, mil igast intervjuust ei olnud võimalik võrreldava teema kohta sama detailset informatsiooni saada, mistõttu tõi selline sisuanalüüs, sh kodeerimine, kaasa tähelepanekuid sellest, mida oleks võinud täpsustavalt küsida või millele järgnevas intervjuus tähelepanu pöörata.

Viimaks tundsin kodeerimisel, et olin mõnel juhul kasutanud liigselt suunavaid sõnu ja/või fraase, millega püüdsin ajakirjanike tähelepanu juhtida ka nendele teemadele, millest nad tõenäoliselt ise poleks rääkima hakanud. Seega oli teatav suunamine bakalaureusetöö eesmärgist lähtuvalt ühest küljest kasulik, ent teisest küljest võis mõnel juhul arvata, et ajakirjanik kaalus näiteks lahenduskäiku vaid seetõttu, et mina selle talle välja pakkusin.

KOKKUVÕTE

Bakalaureusetöö peamine eesmärk oli välja selgitada, milliseid eetilisi dilemmasid tajuvad uurivajakirjanikud konstrueeritud ajakirjandusliku juhtumi lahendamisel ning milliseks kujunevad nende otsustusprotsessid kerkinud dilemmadega tegelemisel. Samuti uurisin, mil määral sõltuvad professiooni esindajad ajakirjandust reguleerivatest tasanditest ning kuivõrd oluliseks peavad ajakirjanikud eetikat oma igapäevatöös.

Andmekogumismeetodina kasutasin poolstruktureeritud ekspertintervjuu vormi. Intervjuude aluseks oli laste ennasthävitava tegevuse teemal põhinev stiimulmaterjal, mille konstrueerimisel tuginesin Eesti Vabariigi seadustele, Eesti ajakirjanduseetika koodeksile, uurimisalust teemat käsitlenud teoreetikutele ning kolmele olulisemale hüpoteetilisele oletusele. Uurivajakirjanike poolt pakutud lahendusi ning argumente kasutasin peamistele uurimisküsimustele vastamiseks.

Töö tulemustest lähtuvalt kaardistasin ajakirjanike tõstatatud eetilised dilemmad. Seejuures võrdlesin võimalusel ka tele- ja trükiajakirjanduse võimalikke erinevusi. Peamiseks eetiliseks dilemmaks pidasid ajakirjanikud laste identifitseerimist, sh ka lastega kohtumist ning nende intervjuuerimist juhtumi uurimisel. Seejuures pidasid ajakirjanikud esmatähtsaks, et ei suureneks laste kannatused. Samuti osutus dilemmaks blogimaterjalide kasutamine uudiste kontekstis, seda eriti teleajakirjanduses, kus uudise mõjus on sõltuv näidatavast pildist. Osaliselt ka küsimus, kuidas identifitseerida uudistes lastekodu ja selle töötajad, kuna mõnel juhul võivad valikud tekitada osapooltele veel enam kannatusi. Vihje saamist sõbralt ajakirjanikud dilemmana ei tunnetanud.

Pikema tööstaaziga ajakirjanikud tõstasid bakalaureusetöö jaoks läbi viidud intervjuudes küsimuse, kas läheneda lastele tavakodaniku või ajakirjanikuna, põhjendades argumentatsioonis puberteediealiste käitumismustreid sageli sõltuvatena käskudest ja keeldudest, mistõttu ei pruugi lastest kirjutamine olla avalikkusele vajalik. Samuti esines erinevusi nais- ja meesajakirjanike vastustes, kellest esimesed pöörasid enam tähelepanu detailide jälgimisele.

Juhtumi uurimisel toetusid ajakirjanikud toimetuse juristidele või kaastöötajatele, samuti põhjalikule eeltööle faktide kogumisel ning blogis avaldatud materjalidele, et mõista juhtumi

tõsidust. Oluliseks peeti ka kontakteerumist uurija ja psühholoogiga, kel on piisav kompetents lastega suhtlemiseks. Lisaks eelnimetatud olulistele allikatele lähtusid ajakirjanikud ka isiklikest kogemustest ja sisetundest. Küsitavusi tekitas seevastu lastekaitse kaasamine uurimisse. Peamiseks diskussioonipunktiks sai, kas jääda truuks eetikale või avalikkusele. Samuti, mil määral püüavad erinevad loos esinevad osapooled omada kontrolli ajakirjanike loo avaldamise üle ning kuivõrd peaksid professiooni esindajad soovidega arvestama.

Bakalaureusetöö kinnitab tänaste uurivajakirjanike suutlikkust jääda truuks traditsioonilise ajakirjanduse väärtustele, sh kontrollida informatsiooni õigsust ning selle kasu ja kahju erinevatele osapooltele. Uudisväärtuslikkus kui selline on aga sõltuv kas ajakirjaniku personaalsetest, toimetusesisestest või eetikakoodeksile tuginevatest valikutest.

SUMMARY

Journalists' ethical dilemmas while solving a constructed journalistic case

Main goal of this bachelor thesis was to find out what kind of dilemmas investigative journalists perceived solving constructed journalistic cases and what will become of their decision-making processes dealing with dilemmas. I also investigated the extent to which representatives of the journalism profession depend on the regulatory level and how important is ethics in journalists' daily work.

As data collection method, I used semi-structured expert-interviews. The interviews were based on stimulus material of children's self-destructive activities, which I designed relying on the laws of the Republic of Estonia, The Code of Ethics for the Estonian Press, theorists, who had investigated the topic, and three most important hypothetical assumptions. I used solutions and arguments offered by investigative journalists to answer the main questions of the research.

Based on the results of work, I mapped ethical dilemmas raised by journalists. In doing so, if possible, I also compared possible differences of the television and print media. The main ethical dilemmas journalists found were the children's identification, including meetings and interviews with the children on investigating the case. In doing so, the journalists considered it essential not to increase the suffering of children. It turned out, that the use of blog materials in the context of the news was dilemma, especially in the TV, where effectiveness of the news depends on the displayed image. Partly also the question of how to identify orphanage and its employees in the news, as in some cases it may cause the parties to suffer even more. Tip received from journalists' friend was not perceived as dilemma.

Journalists with longer experience raised the question whether to approach the children as an ordinary citizen or as a journalist, reasoning that teenage behavioural patterns often depend on the commands and prohibitions, and therefore writing about children to the public may not be necessary. There were also differences in responses between male and female journalists, the latter turned their attention to more monitoring of the details.

Journalists investigating the case rely on the editorial lawyers or co-workers, as well as thorough preparatory work in the collection of facts and materials published in blogs in

order to understand the seriousness of the case. It was also important to contact investigators and a psychologist who has sufficient competence to communicate with children. In addition to significant other journalists, the interviewees also relied on personal experiences and inner feelings. In contrast inclusion of child protection agencies was questionable. The main point of discussion was whether to stay faithful to the ethics, or the public.

The bachelor thesis confirms today's investigative journalists' ability to stay true to the traditional values of journalism, including checking the accuracy of the information, the benefits and risks of different parties etc. Newsworthiness as such, however, depends on journalist's personal, editorial or ethics code choices.

KASUTATUD ALLIKAD

Abromovitch, H. (2007). Stimulating ethical awareness during training. *Journal of Analytical Psychology*, 449–461.

Ammas, A. (2016). Hilda Vaike imeline teekond Eestisse. *Postimees*, 20. juuli. Kasutatud 20.05.2017 <http://www.postimees.ee/3769963/hilda-vaike-imeline-teekond-eestisse>

Beam, R., A., Spratt, M. (2009). MANAGING VULNERABILITY. Job satisfaction, morale and journalists' reactions to violence and trauma. *Journalism Practice*, 421–438.

Bivins, T. (2004). *MIXED MEDIA. Moral Distinctions in Advertising, Public Relations and Journalism*. Mahwah: Lawrence Erlbaum.

Brown, F. (2006). Asking right question a key to minimizing harm. *The Quill*, 94, 38.

Eesti ajakirjanduseetika koodeks. (1998). Kasutatud 04.12.2016 <http://www.eall.ee/eetikakoodeks.html>

Eesti inimarengu aruanne 2012/2013 (2013). Kasutatud 05.01.2017 http://www.kogu.ee/wp-content/uploads/2014/05/EIA_lowres.pdf

Eesti Vabariigi lastekaitse seadus. (1992). Kasutatud 04.12.2016 <https://www.riigiteataja.ee/akt/121032011050>

Elliot, D. (2008). *Essential Shared Values and 21st Century Journalism*. In: *The Handbook of Mass Media Ethics*. Edited by Wilkins, L. & C. G. Christians. New York: Routledge, pp. 28–40.

Foreman, G. (2010). *The Ethical Journalist: Making Responsible Decisions in the Pursuit of News*. New York: Wiley-Blackwell.

Galtung, J., Holmboe Ruge, M. (1965). The Structure of Foreign News. *Journal of Peace Research*, 2, 64–91.

Harro-Loit, H. (1996). *Ajakirjandusvabadusest kommunikatsioonivabaduse poole*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Jõesaar, T. (2015). Imeravimi-usku vanemad joodavad lastele mürgist kloordioksiidi. *Eesti Päevaleht*, 17. september. Kasutatud 20.04.2017 <http://epl.delfi.ee/news/eesti/imeravimi-usku-vanemad-joodavad-lastele-murgist-kloordioksiidi?id=72470031>

Kalmus, V. *Riskialtid tiigrikutsud: Eesti lapsed kui (uue) meedia kasutajad*. L. Ots (toim.). *Uued ajad – uued lapsed*. Tallinn: TLÜ kirjastus, 35–61.

Kalmus, V., Masso, A., Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Kasutatud 20.04.2017 <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>

Karu, L. (2013). *Ajakirjanduseetika koodeksi tõlgendamine vähese töökogemusega ajakirjanike pool*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool: ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut.

Keeble, R. (2001). *Ethics For Journalists*. London: Routledge.

Kidder, R. M. (2003). *How good people make tough choices*. New York: Harper Paperbacks.

Koemets, M.-L. (2017). *Ajakirjaniku eetilised dilemmad konstrueeritud ajakirjandusliku juhtumi lahendamisel*. Seminaritöö. Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut.

Laherand, M.-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Infotrükk.

Lambeth, E. (1986). *Committed Journalism: An Ethic for the Profession*. Bloomington: Indian University Press.

Liivamägi-Hitrov, A., Kask, K. (2016). *Lapse küsitlemise käsiraamat*. Kasutatud 18.01.2017 http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/lapse_kusitlemise_kasiraamat_2016_0.pdf

McBride, K., Rosenstiel, T. (2014). *The New Ethics of Journalism: Principles for the 21st Century*. California: SAGE.

McQuail, D. (2003). *McQuaili massikommunikatsiooni teooria*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

<https://www.riigiteataja.ee/akt/130122011022>

Rämmer, A. (2014). Valimi moodustamine. *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Kasutatud 28.10.2016 <http://samm.ut.ee/valimid>

Singer, J. B. (2006). The social responsible existentialist. A normative emphasis for journalists in a new media environment. *Journalism Studies*, Vol 8. Routledge.

Smith, R. F. (2008). *Ethics in Journalism*. United Kingdom: Blackwell Publishing.

Wade, T. D., Davidson, S., O'Dea, J. A. (2003). A Preliminary Controlled Evaluation of a SchoolBased Media Literacy Program and Self-Esteem Program for Reducing Eating Disorder Risk Factors. *Wiley Periodicals*, 371–383.

Westbrook, T. (1994). *Background: Theory and Research in Moral Development in Professions*. James R. Rest & Darcia Narvaez, eds Hillsdale, NJ, Erlbaum.

Wilkins, L., Christians, C. G. (2009). The Handbook of Mass Media Ethics. S. Baker (Toim), *The Ethics of Advocacy: Moral Reasoning in the Practice of Public Relations* (lk 115-129). New York & London: Routledge.

LISA 1.

Intervjuuküsimused

Juhtumi lahendamise seotud küsimused:

1. Kas võtaksid juhtumi lahendada?
2. Millest alustad juhtumi lahendamist? Miks?
3. Püüa oma tegevus paigutada ajajoonele. Millises järjekorras juhtumit uuriksid? Miks?
4. Millest võib kujuneda juhtumi kriitiliseim punkt? Miks? Kelle jaoks?
5. Millised on võimalikud tagajärjed osapoolte jaoks?
 - Kui püüad end panna asjaosaliste rolli, siis millised oleksid ideaallahendused?
6. Millistele allikatele juhtumi lahendamisel toetusid? Miks?
7. Milline oleks juhtumi ideaallahendus ajakirjanduslikus mõttes?
8. Mis on see, mis võid Sind ideaalsest lahendist lahutada? Miks?
9. Millised eetilised dilemmad, üksteisega vastuollu minevad väärtused selle juhtumi lahendamisel Sinu jaoks selgemini esile kerkivad?
 - Too näiteid oma ajakirjanikupraktikatest.
10. Kas juhtumi puuhl võib esineda dilemmasid, mis esmapilgul silma ei hakka? Milliseid? Kuidas nendega toime tulla?
11. Kas **vastaval toimetusel** on oma stiil, mille järgi lugusid lahendate? Mil määral reguleeriks see antud juhtumi lahendamist?
12. Mil määral tuleks kõne alla juhtumi eksperimentaalne lahendamine?
 - Kas Sina ajakirjanikuna oleksid selleks valmis?
 - Millised probleemid võivad selle võttega kaasneda?

Ajakirjaniku üldised põhimõtted:

1. Kas on teemasid, millest parema meelega lugusid teed?
 - Too mõni näide.
2. Kas on teemasid, mida püüad parema meelega vältida?
 - Milliseid ja miks?
3. Millised on kõige olulisemad põhimõtted, millest oma töös kinni pead?
4. Kas oled pidanud tegema järeleandmisi tõe leidmisel?
 - Kui jah, siis milliseid?
 - Kui ei, siis mis Sind piiras?

LISA 2.

Kiri intervjuueeritavatele

Lugupeetud *ajakirjaniku nimi*

Mina olen Mari-Liis Koemets, Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni eriala kolmanda kursuse tudeng. Tegelen aktiivselt oma bakalaureusetöö kirjutamisega, mille teema on “Ajakirjaniku eetilised dilemmad konstrueeritud ajakirjandusliku juhtumi lahendamisel”.

Nagu ütleb töö pealkiri, on eesmärk uurida, millised eetilised dilemmad kerkivad esile väljamõeldud ajakirjandusliku juhtumi lahendamisel. Samuti seda, millele toetuvad ajakirjanikud eetilisi valikuid hõlmavate probleemide lahendamisel, kuidas jõuavad otsusteni ning kuidas enda valikuid põhjendavad.

Palun Teie professionaalset abi. Kas oleksite nõus olema minu intervjuueeritav ajakirjanik ning lahendama töö raames konstrueeritud ajakirjandusliku juhtumi?

Loodan väga, et juhtumi lahendamine pakub teile intellektuaalset naudingut ning võimalust arutleda ajakirjanikutöös oluliste teemade üle. Intervjuu võtaks aega ligikaudu 90 minutit.

Kui olete nõus, saame edasi leppida kokku aja ning koha, kus intervjuu läbi viia.

Parimate soovidega

Mari-Liis Koemets

Tartu Ülikool

telefoninumber

LISA 3.

Bakalaureusetöö ekspertintervjuude transkriptsioonid on lisatud CD-le.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Mari-Liis Koemets**

(sünnikuupäev: **10.06.1995**)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Ajakirjaniku eetilised dilemmad konstrueeritud ajakirjandusliku juhtumi lahendamisel

mille juhendaja on **prof. Veronika Kalmus**,

- 1.1 reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2 üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 01.05.2017